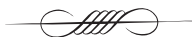

SZŐCS TIBOR

Nagyfejedelmek temetkezési helyei az írott források tükrében

I. Bevezetés

Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy a X. századi fejedelmek temetkezési helyeiről mit tartott fenn a szűkös hagyomány. A kérdést legegyszerűbb lenne a régészet oldaláról megközelíteni. A X. századból számos temetőt tártak már fel, de sajnos – régészeink véleménye szerint – eddig nem akadt köztük olyan, amit biztosan fejedelmiként azonosíthattak volna.¹ A temetkezési hely kérdése nem csak önmagáért érdekes, hiszen ebből többen magára a X. századi fejedelmi központra (illetve annak hiányára) próbáltak következtetni, mert az általános vélekedés szerint a nagyfejedelem székhelyét is valahol ott kellene keresni, ahol eltemették őt.² Hogy ez a tétel helytálló-e, arra nagyon nehéz választ adni, mivel egymástól függetlenül kellene cáfolhatatlan bizonyítékát adni a fejedelmi központ helyének, és találni egy kétségtelenül fejedelmi temetkezést (amelyeknek időben is össze kellene függeniük). Ráadásul figyelembe kell venni, hogy még a keresztény Árpád-kor túlnyomó részében is mozgott a királyi udvar szerte az országban, és a királyok alig tartózkodtak azon a helyen ahol később eltemették őket.

Ha azonban a kérdést nem a régészet, hanem az írott források szemszögéből közelítjük meg, akkor valamivel jobban állunk, mert az írásos hagyomány három nagyfejedelmünknek, Árpádnak és Taksonynak és Gézának a temetkezési helyéről is tartott fenn valamilyen adatot. A középkori európai keresztény történetírás mindig teret szentelt egy-egy uralkodó végső nyughelyének az írásba foglalására (ebből következően alig van olyan középkori királyunk, akinek az eltemetési helye ismeretlen lenne).³ A történetírás minimális szintjét képviselte az ún. királylajstrom, vagy királyjegyzék, amelyet sok (Györffy György szerint minden) olyan királyi egyházban vezettek, ahol hiteleshelyi működés is folyt. Ebből jól leszűrhető, hogy mi volt az a minimális információmennyiség, amit minden királyunkról érdemesnek tartottak lejegyezni: ez a királyok leszármazása, uralkodási ideje (általában év–hónap–nap részletességgel, de sokszor hibásan), halála napja, temetkezési helye. Ezt kibővíthették tetszés szerint néhány fontosabb eseménnyel is, de a fenti adatsort (köztük a temetkezési hellyel) mindig lényegesnek tartották írásba foglalni.⁴ Ezt a műfajt képviseli az esztergomi királylista, amely egy Esztergomban őrzött kódex lapszéli feljegyzéseként maradt ránk, és amelynek a hitelessége vita tárgyát képezi,⁵ de a krónikáinkban is találunk nyomokat a királylajstrom-szerű összefoglalásra.⁶ Azonban, mint azt látni fogjuk, sem az Árpádra, sem a Taksonyra és Gézára vonatkozó lejegyzés nem illeszthető bele abba a hagyományos sémába, amellyel a királyaink temetkezési helyeit írják le. Ez nyilván annak tudható be, hogy fejedelmek teljesen más minőségben szerepelnek a magyar krónikás hagyományban, nem mint az ország uralkodói, hanem mint a keresztény királyi dinasztia ősei. Jól mutatja ezt a szemléletet az a tény, hogy a hagyomány csak Taksonynak (aki a Géza és Mihály apja volt, így az összes keresztény kirá-

lyunk őse apai ágról) a családfáját tartotta fenn, köztük a fejedelmi címet valószínűleg nem is viselő Zoltán (Zolta) nevét is, ám olyan személyekre nem tér ki, akik fejedelmek voltak ugyan, de nem álltak Taksonnyal és így keresztény királyainkkal leszármazási viszonyban.⁷ Csak a számukat tartotta fenn egy darabig az emlékezet, de azt is zavarosan. Mindezek ellenére azt kell mondanunk, hogy ez a három más úton ránk maradt adat Árpádról Taksonytól és Gézaról nem olyan rossz arány, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a magyar krónikás hagyatéek ugyanígy csak erről a három, honfoglalás utáni fejedelemtől emlékezik meg.

Az alábbiakban ezen írásos hagyomány lehetséges valóságmagyát vizsgáljuk meg, hogy vajon mennyire lehet hitelesnek tekinteni ezeket az adatokat, és milyen forrásból táplálkozhattak ezek lejegyzői?

II. Az írásos hagyomány

A honfoglalást követő időszakból Szent István előtt teljes biztonsággal csak négy magyar nagyfejedelmet nevezhetünk meg: Árpádot, Falicsit (Fajszot), Taksonyt és Gézát.⁸ Anonymus szerint ugyan Árpádot legkisebb fia, Zolta követte a fejedelmi székben,⁹ ám ezt a híradást archaikus forrásadatok nem erősítik meg.¹⁰ Hogy a Névtelen Jegyző nem egy ősi hagyományt foglalt írásba, jól mutatja, hogy a Zágrábi Krónika, amelynek szerzője régebbi, mára már elveszett kódexek alapján dolgozott,¹¹ a következőt tartotta fent a nagyfejedelmekről: „*A vezérségben őt [ti: Álmost] a fia követte, akinek a neve Árpád volt. Ezt követte a vezérségben az ő fia, akit Toksonnak neveztek.*”¹² Látjuk, hogy itt egy furcsa öröklési rendet ír le a krónika: Árpádot a fia követte – aki nem más, mint Taksony (Taksony valójában unokája volt Árpádnak, Zolta fia). Az itt megőrződött ősi krónika írója még ismerhette azt a hagyományt, ami szerint a Zolta-ágról csak Taksony és Géza viselt nagyfejedelmi címet, ám úgy tűnik, hogy ő is az apáról fiúra szálló öröklési rend szellemében alkotott, és így hidalta át a problémát. Ehhez képest Anonymus már egy javított változatot írt le a gesztájában, és Zolta szerepel nála Árpád utódaként. Azt nem tudhatjuk, hogy Anonymus pontosan milyen írott kútfők alapján dolgozott: a Zágrábi Krónika forrásában lejegyzett híradásokat olvasva ő maga pótolta ki a fejedelmi sort, vagy ez már korábban megtörtént, és ezt vette át Anonymus is. Kiindulópontnak tekinthetjük azt, hogy a hagyományos krónikaszerkesztés (más néven a XIV. századi krónikakompozíció),¹³ illetve a kivonatos krónikák némelyike megőrizte királyaink genealógiáját, azt a leszármazási sort, amely Szent István, illetve a Vazul-ági uralkodóink őseit sorolja fel apai ágon. Ebben szerepel Zolta neve is.¹⁴ Az egyik kivonatos krónika, az ún. Knauz-Krónika és másik négy, hozzá kapcsolódó kódex pedig egyenesen dux-nak címzi Zoltánt és Taksonyt.¹⁵ Ha ehhez hozzávesszük a kutatás azon megállapítását, mely szerint a Knauz-Krónika néhány, másutt nem (vagy csak részleteiben) fellelhető betoldása egy mára elveszett régebbi szöveghagyományból származik,¹⁶ akkor csábító a gondolat, hogy ezt is egy ilyen betoldásnak tartsuk. Ám ennek a valószínűsége nagyon csekély. Ebben az esetben ugyanis az kellene feltételezni, hogy az összes többi krónikánkból *kiesett* annak az emlékezete, hogy Zolta is fejedelem lett volna, és ezt nem feltételezhetjük. A dux-titulus utólagos hozzáírását az is valószínűsíti, hogy csak Zolta és Taksony (Koppány) neve mellett szerepel, Árpádnál és Gézánál nem. Az eredetibb szövegezést mindenképpen ott kell keresnünk, ahol csak a nevek szerepelnek, a titulus nem. Zolta fejedelemségét tehát nem tekinthetjük a magyar krónikás hagyomány szerves és ősi részének.

Zolta mellett nem bizonyítható teljes mértékben Szabolcs vezér nagyfejedelmi címe sem, amelynek semmilyen közvetlen középkori nyoma nincsen, csak Győrffy György következtette ki analógiák alapján.¹⁷ Látjuk, hogy mindkét adat az Árpád halála utáni úrt próbálja kitölteni valahogyan, mert erről az időszakról tényleg nem tudunk semmi biztosat. Éppen ezért sokan sokféle rekonstrukciót javasoltak e téren.¹⁸

A fejedelmeinkről fennmaradt írásos hagyomány vizsgálatakor figyelhetünk fel arra a tényre, hogy a krónikakompozíció valójában nem a királyaink előtti uralkodók nevét jegyezték le, hanem királyaink vér szerinti őseit, ezért sem szerepelt mellettük a titulusuk. Ám maradt néhány halvány nyom arra nézve is, hogy mit tudtak (vagy pontosabban: véltek tudni) magukról a fejedelmekről, egészen pontosan azok számáról. Szent István király nagyobbik legendájának legkorábbi, XII. század közepére datálható kézirata, és a Hartvik püspök által írt Szent István-életrajz szerint Géza a negyedik fejedelem volt „... attól számítva, aki Pannóniába érkezésük idején a magyarok első vezére volt.”¹⁹ A Hartvik-féle legenda adata aztán bekerült néhány más műbe is, bár ezek (ebből a szempontból) önálló forrásértéket nem képviselnek.²⁰ A Nagylegenda későbbi szövegváltozatai a „quintus” szó romlott alakját hozzák, tehát ötödiknek tekintik.²¹ Anonymus a következőképpen számolt: „*Taksony fejedelem pedig fiút nemzett, Géza néven Magyarország ötödik fejedelmét.*”²² A képet egy XIII. századi francia szerzetes, Albericus teszi még zavarosabbá, akinek a világkrónikáját a magyar kutatás szintén a régi magyar krónikás és szóbeli hagyomány egyik fontos lecsapódásának tekinti.²³ Ő ugyanis Imre herceg apját a következőképpen jellemezte: „*Magyarországi Szent István, az első keresztény király, Géza fia, és Álmostól, az első fejedelemtől számítva a hetedik.*”²⁴ Teljes egyértelműséggel csak Anonymus adatát tudjuk kezelni. Ő ugyanis Álmost tette meg az első fejedelemnek, Zoltát a harmadiknak, így nála Géza valóban az ötödiknek tekinthető. István Nagylegendája ezzel nem is állna ellentmondásban, hiszen Zolta fejedelemségével valószínűleg nem számolt, ám azt kiköti, hogy Géza csak attól számítva a negyedik, aki Pannóniába érkezésük idején volt a magyarok első vezére. A krónikakompozíció Árpádot tartja ennek a vezérnek, egy helyütt külön kiemelve, hogy Álmos nem mehetett be Pannóniába.²⁵ Kérdés persze, hogy ez a (biblikus hagyományokra visszavezethető?)²⁶ információ befolyásolta-e Nagylegenda íróját, vagy valami más felfogás. Elbeszélő forrásainkat vizsgálva láthatjuk, hogy kétféle hagyomány maradt meg a magyarok bejöveteléről: északi részek, Ung környéke (ennek fő képviselője Anonymus), illetve az erdélyi (amely a krónikakompozícióban kap helyet), továbbá megfigyelhető néhány helyen, hogy vegyítik a két álláspontot.²⁷ Veszprémy László kétségkívül helyes megállapítása szerint az erdélyi hagyomány tekinthető korábbinak,²⁸ bár azt nem lehet egyértelműen kimutatni, hogy a Nagylegenda írója ismerte ezt, és ennek fényében írta azt, amit írt. Ehhez kapcsolódik egy kései, XV. századi kútfő, mely szintén a magyar krónikás hagyomány (és egyéb legendák) kivonatolása alapján készült, Johannes de Utino világkrónikájának magyar fejezete, amely a következőképpen kezdődik: „*Gejza, a Pannóniába bevonuló Árpád utáni negyedik fejedelem...*”²⁹ A XV. század közepi kompilátor itt talán a Hartvik-legenda alapján dolgozhatott, és egyértelműen Árpádot azonosítja a Pannóniába bevonuló fejedelemmel, viszont ezt az ő értelmezésének kell tartanunk. Mindezeket tetézi meg Albericus, aki Szent Istvánt Álmostól számítva a hetediknek, vagyis Gézát a hatodiknak tartja. Bár nem mondja ki, de itt bizonyosan nem egyszerű rokoni leszármazásra gondol, hanem a fejedelmi címre. Hóman Bálint úgy igyekezett megmagyarázni Albericus ezen adatát, hogy itt egy olyan krónikás forrásból dolgozott, amely Anonymushoz hasonlóan az ötödik fejedelemnek nevezte Gézát, de – a Knauz-Krónikához hasonlóan – dux titulussal

látta el a testvérét, Mihályt is, és ez tévesztette meg a francia szerzetest.³⁰ Az elméletnek nem csak az a hátránya, hogy nincs ilyen kódexünk, sőt, a Knauz-Krónika nem csak hogy Géza testvérét nem tekinti dux-nak, de magát Gézát sem, csak Zoltánt és Taksonyt,³¹ ennél azonban fontosabb, hogy az a két magyar vonatkozású forrás, amely ötödiknek tartja Gézát (Anonymus, illetve a Nagylegenda két XIII. és egy XV. századi kódexe)³² nem része a krónikakompozícióhoz kapcsolódó hagyománykörnek. Így viszont elég bizonytalan dolog egy ilyen típusú szöveget feltételezni. Az itt szereplő információk alapján egyedül a Szent István-legendák adatait tarthatjuk biztosan a XI. századra visszavezethetőnek, abból is azt, amely szerint Géza a negyedik fejedelemnek számított. Ha a legendaíró ezt Álmostól értette, akkor azt kell mondanunk, hogy itt is azzal a szimpla Álmos-Árpád-Taksony-Géza fejedelemséget fenntartó emlékezettel van dolgunk, ami a Zágrábi Krónikában is visszaköszön. Ha azonban Árpádtól (mint ahogyan Johannes de Utino folytatója is tette), akkor egy olyan fejedelem emlékezete maradt itt ránk, aki nem a keresztény királyok közvetlen őse volt – talán éppen Falicsi. A probléma ott rejtőzik, hogy ha ez a legkorábbi hagyomány valós információt takar, akkor azt kellene gondolnunk, hogy Árpádot közvetlenül az unokája, Falicsi követte, egészen Taksonyig, ami nagyon elnyújtott, bár elvi (biológiai) szinten még lehetséges regnálási időt feltételez.

III. Árpád

Árpád az első fejedelem, akinek a temetkezési helye nyomot hagyott az írásos hagyományban. A helyszínt Anonymus, valószínűleg III. Béla király névtelen jegyzője tartotta fent híressé vált művében: *„Árpád fejedelem ezután az Úr megtestesülésének 907. esztendejében elköltözött e világból. Tisztességgel temették el egy patak forrása mellett, ahonnan az kőmederben folyik Attila király városába. A magyarok megtérése után azon a helyen egy Fehérnek nevezett templomot emeltek Szűz Mária tiszteletére.”*³³

Ez a forráshely aztán valóságos lavinát indított el a XIX. század folyamán, amikor a nemzeti romantika jegyében egymás után indultak az expedíciók a „honszerző” Árpád sírjának a megtalálására. Nádasdy Ferenc és Thaly Kálmán 1860-ban még azt írták, hogy Anonymusnak ebben a kérdésben „...tökéletes hitelt kell adnunk..., miután az ő páratlan becsü följegyzései eddigelé őstörténetünk leghivebb krónikája gyanánt bizonyultak be.”³⁴ A későbbiek folyamán aztán Anonymus forrásértékét erősen megnyirbálták, ám ezen híradás hitelességét mégsem vonta mindenki kategorikusan kétségbe, még ha kérdőjelesen kezelték is. A híradást teljesen valóságosnak fogadta el pl. Pauler Gyula, Hóman Bálint, Jankovich Miklós, Makkay János, és „természetesen” a helytörténetírás, mind a mai napig.³⁵ Szintén hajlott rá Györffy György, Kubinyi András, Bónis György és Kralovánszky Alán. Egy ideig Dienes István is foglalkozott Árpád temetkezési helyével, de kézírata nem került kiadásra.³⁶ Teljesen elutasította pl. Zolnay László, Révész László, Bóna István és Kristó Gyula.³⁷

Anonymus felfedezése és 1746-os publikálása után adatai szép lassan bekerültek a szárnyait bontogató történettudomány vérkeringésébe. Pray György már felhasználta ezt az adatot 1761-ben megjelent munkájában.³⁸ A Névtelen vonatkozó passzusát ugyan leidézte, ám ennél tovább nem ment. Katona István Árpád életének tárgyaláskor szintén idézi az anonymusi híradást,³⁹ és ő volt az első, aki a későbbiek folyamán terepen is keresni kezdte a kérdéses helyet. Miután könyvében teljes terjedelemben leköszölte I. Lajos 1355. évi, Fehéregy-

házát is behatároló oklevelét, azt írta: „Legyőzve az ellenérzést, főként azon okból másoltam le ezt a kicsiny határleírást, hogy ha valaki Fehéregyházát, ahol Árpád fejedelmet eltemették, ki akarja nyomozni, ez előmozdíthatja. Én ezeket a megnevezett hegyeket körbejártam, több határjelet gondos vizsgálódással felfedeztem; de, mivel nem biztos, hogy az Esztergomi út ugyanaz volt akkor, mint most; nem tudtam biztosan meghatározni”.⁴⁰ Több mint ötven évvel később, 1848-ban, a lelkes ifjúság Vasváry Pál vezetésével szervezett kirándulásokat a sír felkutatása érdekében, de az első komolyabb ásatást Érdy János végezte el 1851 októberében.⁴¹ Az ő adatait felhasználva indult egy újabb expedíció Nádasdy Ferenc és Thaly Kálmán vezetésével, akik az Érdy által megjelölt helyen kezdtek ásatásba, és nem közvetlenül a sírhelyet, hanem magát az eltűnt Fehéregyházát keresték középkori oklevelés adatok alapján (a kor viszonyaira jellemző, hogy az ásatást egy ünnepélyes, vasárnapra időzített megnyitóval kezdték, amelyre hajóval és zenekarral vonultak ki, de a rendőrség az odagyűlt emberek miatt tüntetésnek nézte a megnyitót, és betiltotta).⁴² Ugyan Nádasdyék sem találtak semmi kézzelfogható, de ezek után Árpád sírja valósággal „berobbant” a köztudatba. Az újságokban gyűjtést rendeztek az újabb és újabb ásatásokra, és a legkülönbözőbb szakemberekből és nem szakemberekből verbuválódott csoportok ástak különböző helyeken az összegyűlt adományokból. A történeti szakirodalom mellett az újságok hasábjain is vita folyt Fehéregyháza fekvéséről (olyan szélsőséges nézetekkel is, amelyek Ausztria területére lokalizálták azt).⁴³ A kérdés a közelgő Millennium miatt politikai üggyé vált, a fővárosi törvényhozás 1882-ben rendeletileg utasította a régészeket, hogy különös figyelemmel kezeljék Fehéregyháza romjainak a kérdését,⁴⁴ Rudolf trónörökös pedig személyesen is megtekintette az egyik ásatási helyszínt. A századforduló után 1907-ben, Árpád halálának 1000. évfordulója alkalmából az országgyűlés hozott törvényt arra nézve, hogy újra felépítik azt a templomot a honszerző fejedelem és Ferenc József (!) emlékére, ami a helyszínen állt.⁴⁵ Néhány fellángolás később is volt,⁴⁶ de a sok-sok keresés végül semmilyen kézzelfogható eredményt nem hozott, hacsak azt nem, hogy az elpusztult Fehéregyháza fekvése mára már talán tisztázottnak tekinthető, még ha ellenvélemények a XX. század folyamán is akadtak.⁴⁷

Ha a hagyomány hitelességét szeretnénk vizsgálni, akkor mindenképpen tekintettel kell lennünk arra, hogy a közlés kizárólag a Névtelen Jegyzőnél található meg, és semmilyen más (történetírói vagy oklevelés) adat nem erősíti azt meg, még csak utalásszerűen sem. Mátyás egy 1480-ból származó oklevele ugyan megemlíti Fehéregyháza kapcsán, hogy a „régiség hírében tündökölvén – ugyanis azt tartják, hogy minden más előtt, a megtérés kezdetén elsőnek alapították –” zarándokok tömege keresi fel azt,⁴⁸ de semmi nyoma nincs annak, hogy ez a tisztelet Árpádnak szólt volna, sokkal inkább az egyház Szent István-, esetleg Géza-korabeliségének.⁴⁹ II. Ulászló 1496-ban kelt, VI. Sándor pápához írt levelében szintén említésre kerül, hogy a főpapok és főurak körében nagy tiszteletnek örvend a hely.⁵⁰ Ezt a tiszteletet, szinte a fenti oklevelekkel megegyező módon adja vissza Bonfini, aki már szintén II. Ulászló alatt fejezte be humanista történetét. Szerinte az egyházat Nagy Károly alapította, miután az avaroktól elfoglalta Óbudát, és „a város külső részén, a hegy alján templomot állított Mária istenanyának, ahova a mi időnkben a környékbeli mindenfelől összesereglenek ájtatos könyörgésre, és mint egy vésett kő ma is mutatja, ezt a fehér Mária kápolnájának nevezik, amelyet Magyarországon először szenteltek keresztény istenségnek.”⁵¹ Bonfini nem maga találta ki, hogy Fehéregyháza Nagy Károly-korabeli, az ókori emlékeket gyűjtő humanisták közt már évtizedekkel korábban elterjedt ez a nézet,⁵² majd később, a pálos Gyöngyösi Gergelynél is visszatér az 1520-as években megírt rendtörténeti munkájában.⁵³ Fehéregyházának itt is jelzett jelentőségére még visszatérünk.

Mivel az eltemetéséről szóló hírt csak a „közismerten” bizonytalan hitelű Anonymus tartotta fent, ezért Révész László joggal veti fel: „Előbb tehát azt kellene bebizonyítani, hogy a Névtelenek ez az értesülése valós alapokon nyugszik. Amíg azonban ez nem sikerül, Árpád fejéregyházi sírját csak annyiban tarthatjuk valószerűnek, mint Ménmarót vagy Laborc szerepeltetését a honfoglalás eseményei kapcsán.”⁵⁴ Anonymus szövegét valóban alapos elemzésnek kell alávetni, hogy vajon kiderül-e, hogy honnan vehette értesüléseit a Névtelen krónikás. Anonymus „munkamódszerét” és történetalkotói mechanizmusát mára már sokan kielemezték. Benkő Loránd vizsgálata alapján a gesztában gyakran felbukkanó helynév – személynév – történet hármassága esetén általában a helynév szerepel kiindulópontként, és Anonymus ebből hozza létre az utóbbi kettőt.⁵⁵ A mai tudásunk szerint fiktívnek tartott adatai két fő rendszer alapján csoportosíthatóak. Egyrészt amikor a szereplő neve mellett belefoglalja a névadási aktust és a magyarázatot is, tehát a honfoglalás kori személy valamit csinált, vagy valami történt vele, és ezért ő, vagy a környezete róla nevezte el az adott helynevet. A másik egy bonyolultabb rendszer: a helynév általában nincs megnevezve a gesztában, viszont a honfoglalás kori személy mindig olyan nevet visel, amely az illető szerepeltetésének a környezetében megtalálható. Anonymus tulajdonképpen oda viszi a cselekményt, ahol a helynév is van. Ez – bár nem olyan egyértelműen, mint az első csoport esetében – szintén lehet Anonymus fantáziájának az eredménye.⁵⁶ A Révész László által példaként felhozott két személy – Ménmarót és Laborc – tökéletesen beilleszthető a fenti sémába.

Laborc a mű 13. fejezetében szerepel, Anonymus szerint Ungvár ispánja volt, és meneküléskor azon folyó mentén akasztották föl, melyet aztán a nevére Laborcnak kezdtek hívni.⁵⁷ Ménmarót több helyütt is felbukkan, először a 11., aztán a 19–22., 28., 50–52. fejezetekben. A bihari részek ura volt a Névtelen gesztájában, minden bizonnyal azért, mert a területen két Marót névből képzett helynév is található, bár ez a műben nincs külön kihangsúlyozva.⁵⁸ Laborc tehát az első, míg Ménmarót a második „személynévképzési” módszertípusba illik bele.

De mi a helyzet az Árpádról szóló híradással? Nos, ennek kapcsán a legfontosabb dolog hiányzik, amely alapján Anonymus szereplőket és eseményeket kapcsol össze: maga a helynév. Nem csak a Névtelen nem hivatkozik Árpád nevéből képzett helynévre (ez, mint látjuk, önmagában még nem mérvadó), de Óbuda környékén egyáltalán, egyetlen Árpádhoz köthető helynév sem található.⁵⁹ A gesztában említett kőmederben folyó patak ugyan ma az Árpád-forrás nevet viseli, de ezt a nevet csak a XIX. század második felében kapta, a honalapító sírjának a „tiszteletére”, a középkor folyamán csak „héviznek”, „meleg víznek” („*calida aqua*”) emlegették, illetve egy ízben, 1389-ben „Krimhildfürdője” néven.⁶⁰ Anonymusnak tehát biztos nem jutott az eszébe csak úgy az, hogy Óbudára, a fehéregyházi templom közelébe helyezze Árpád nyughelyét, hiszen semmilyen olyan helynév nem található ott, ami „eszébe juttatta” volna. Hipotézisként még felvethető, hogy talán azért került oda a sír „Attila városának” („*in civitatem Attilae regis*”), azaz Óbudának a közelébe, hogy a Névtelen krónikás így demonstrálja a kapcsolatot Attila és Árpád között, amit egyébként a gesztájában több ízben is hangsúlyoz.⁶¹ Ebben az esetben viszont magát a várost kellett volna jobban kiemelnie, a híradásban ugyanis csak „mellékszereplőként” van jelen Óbuda mint helyszín, a kőmederben folyó patak kapcsán. Árpád sírját Anonymus nem Attila városával, hanem valamiért Fehéregyházával kapcsolja össze. Anonymus valószínűleg egy általa is hallott szóbeli hagyományt⁶² jegyzett le a XIII. század elején – ez természetesen nem jelenti rögtön azt, hogy ez a hagyomány valós eseményeket takar, és tényleg ott lett volna Árpád nyughelye, csak

annyt, hogy a XIII. század elején *azt gondolták* Fehéregyházáról, hogy annak a közelében van eltemetve a honalapító vezér.⁶³ Maga a templom az egyik legkorábbi alapítású egyház volt a környéken, amit jól mutat az a tény, hogy Óbuda közelében több filiáját, vagyis alá tartozó fiókegyházát találjuk meg, köztük magát Óbudát!⁶⁴ Tehát a templomot előbb építették, mint az óbudait, és aztán a később oly fontos szerepet kapott város plébániáját egyházz jogilag hierarchikusan Fehéregyháza alá rendelték. És a régiségeről szóló hagyomány még a XV. század végén is megmaradt, mint azt Mátyás 1480. évi oklevele, és a humanisták híradása is mutatta, Anonymus pedig ugyanezt mondja: „*A magyarok megtérése után azon a helyen egy Fehérnek nevezett templomot emeltek Szűz Mária tiszteletére.*”⁶⁵ Fehéregyháza különleges szerepére más tények is utalnak, például ki volt véve a veszprémi püspök joghatósága alól, és közvetlenül az esztergomi érsek alá volt rendelve. Emiatt a szerepe miatt felmerült, hogy a terület eredetileg királyi (és korábban fejedelmi) udvarhely lett volna, és azon alapított István kápolnát.⁶⁶

Fehéregyházához több hagyomány is fűződött tehát, és ezt Anonymus sem hagyta figyelmen kívül, ezért azt, amelyik a gesztájának a témakörébe tartozott, az Árpád nyug helyéről szólót, ő maga is beleszötte a művébe. Még egyszer jelezzük, hogy helynevek hiányában nem dolgozhatott azzal, tehát egy máshonnan hallott történetet adott vissza. Ám ez még önmagában nem bizonyítja azt, hogy Árpád sírja itt lenne valahol a környéken, csak annyit, hogy ennek emlékezetéről a XII. század végi, XIII. század eleji Magyarországon még beszéltek.

Szendrei János Árpád-émlékkönyveben megjelent 100 évvel ezelőtti szavai jól adják vissza azt a sok meddő fáradozást, amit kutatóink e kérdés megoldására fordítottak: „A hazai történelmi kutatást e tekintetben vád nem érheti, mert attól kezdve, a hogy Anonymus adata ismeretessé lett, tehát 161 év óta, mondhatni szakadatlanul folyik ez irányban a kutatás.”⁶⁷ A kérdéshez sokkal közelebb száz év elteltével sem jutottunk, a régészettől ilyen típusú eredményeket várni pedig ma már túlzottan romantikus szemlélet lenne, bele kell nyugodnunk, hogy „honalapító” fejedelmünk sírja, ha a környéken volt egyáltalán, örökre elveszett.⁶⁸

IV. Taksony

A jelenleg ismert formáját csak a XIV. században elnyerő, de mindenképpen korábbi szövegeket magába olvasztó, ún. XIV. századi krónikakompozíció az 1046-os Vata-féle pogánylázadás leírása után ismerteti András testvérének, Leventének a sorsát is: „*Egyébként ugyanezekben a napokban meghalt Levente, aki ha tovább élt volna, és elnyeri a királyi hatalmat, kétségtelen, hogy az egész Magyarországot megrontotta volna a bálványimádó pogánysággal. S mivel Levente nem katolikus módra élt, ezért Taksonyfalva mellett, a Dunán túl temették el, ahol – mint mondják – nagyapja, Taksony pogány módra nyugszik.*”⁶⁹

Bár a fenti híradás már az Árpád-kor utáni időszakban keletkezett kódexekben található, alapos okunk van feltételezni, hogy az információ ennél jóval régebbi szövegrétegből származik. A krónikakutatás és az első geszta (az ún. ősgeszta) kérdésében gyökeresen eltérő álláspontot képviselő Hóman Bálint, Horváth János, Gerics József és Kristó Gyula egyaránt úgy vélte, hogy a fent idézett passzus az ősgesztából való.⁷⁰

A híradás sajnos csak Levente temetkezési helyét jelöli meg egyértelműen (még ha a helynév mai azonosítása problémás is lehet), és ennek kapcsán jegyzi meg, hogy azt mond-

ják, maga Taksony is ott nyugszik („*iacere dicitur Toxun*”). Kristó Gyula emiatt, hogy itt már a krónikaszöveg lejegyzője is csak hagyományként hivatkozik a helyszínre a fejedelem kapcsán, jutott arra a következtetésre egyik munkájában, miszerint ez a hagyomány nem is lehet valós. Úgy vélte, hogy a lejegyzés ideje 130, de minimum 100 évvel későbbi Taksony halálánál, így a XI–XII. századi krónikás már nem emlékezhetett a fejedelem nyughelyére, és csak egy népetimológiát rögzített. A falu szerinte egy 11. században élő, ma már ismeretlen Taksonyról nyerhette a nevét, és Levente hiteles adatokat őrző temetkezési helye kapcsán ezt a népetimológiát is közölte a krónikás, a falu nevét az uralkodóra is vonatkoztatva.⁷¹ Abban Kristónak kétségtelenül igaza van, hogy a fejedelem halálát és az első lejegyzés időpontját több generáció is elvlasztotta, ám ne feledjük el, hogy itt minimum kétféle hagyománnyal kell számolnunk. 1046 körül még emlékezhetek Taksony temetkezési helyére, ezért a krónikaszöveg lejegyzője (bármikor is alkotott a XI. század második felében, esetleg a XII. század elején) így Levente nyughelyének a leírásával tartotta fenn a korábbi fejedelmi nyughelyet is. Levente bizonyosan nem véletlenül temetkezett el egy olyan falu közelében, ami az utolsó még teljes egészében pogány fejedelem nevét viselte, valószínűleg ezzel kívánta demonstrálni a kapcsolatot a pogány őseivel. Ekkor viszont fel kell tennünk a kérdést: beszélhetünk-e népetimológiáról, és egy 11. századi, ismeretlen Taksonyról? Ha ez így van, akkor ennek a „népetimológiának” 1046 körül már erősen megszilárdultnak kellett lennie, ráadásul túl kellett volna lépnie a lokális hagyományokon is, hogy az országot gyermekkorában elhagyó, és oda frissiben visszatérő Levente tudomására jusson.⁷² Ennél valószínűbb, hogy a pogánylázadás idején az „utolsó pogány fejedelem” tisztelete és sírhelye ismét a figyelem központjába került, hiszen ekkor még mindenképpen élhettek olyan emberek, akik a krisztianizáció előtt, vagy annak hajnalán születtek (és a kereszténység előtti hagyományok az azt követő évtizedekben is nagyon erősen éltek még),⁷³ és így jutott a helyszín Levente tudomására is.

A krónikaszövegből egyébként nem állapítható meg egyértelműen, hogy Levente maga rendelkezett az ide temetéséről, vagy mások jelölték ki az itteni a nyughelyét a halála után, az „*est sepultus*” („temették el”) kifejezés ugyanis mindkettőt megengedi. Ha ez utóbbiról van szó, és mások döntöttek úgy, hogy ő ne a keresztény, hanem a pogány ősei közelében nyugodjék, akkor még kevésbé valószínű, hogy egy lokális népetimologikus hagyomány ekkora hatást gyakorolt volna egy Árpád-házi sarj környezetére.

Bár a krónika pontosan megnevezi a helyszínt, az azonosítása mégsem teljesen egyértelmű. Ma a történelmi Magyarország területén öt Taksonyhoz köthető helynév is található, de ebből csak háromnak van XVI. század előtti nyoma a helynévi anyagban: a történelmi Pest, Heves, illetve Pozsony megye területén lévő településeknek.⁷⁴ A kutatás – talán az ország közepén elhelyezkedő fejedelmi központ koncepciója alapján – általában a Pest megyei települést azonosítja a krónika által is megjelölt faluval, bár a Pozsony megyei Taksony helyi hagyománya a XIX. század végén azt tartotta, hogy a falu az ide temetkező fejedelemről kapta a nevét, ráadásul a határában található egyik dűlője a Pogánytemető nevet viseli.⁷⁵ Ha eltekintünk attól, hogy a Pest környéki központ miatt „biztosan” csak az ottani faluról lehet szó, és a krónikaszöveg meghatározásából indulunk ki („*circa villam Toxun ultra Danubium*” – *Taksony falu körül a Dunán túl*), akkor meg kell vizsgálni az „*ultra Danubium*” kifejezés értelmét. Az általános vélekedés szerint ezt kifejezést a korabeli tájzsemlélet alapján kell értelmezni, amely az ország központi területéhez (az ún. *medium regni*hez) viszonyítja a többi tájegységet is. A középkori „*medium regni*” kifejezésen Kumorovitz Bernát vizsgálá-

lata szerint egy Fehérvár – Óbuda – Pest által határolt területet kell értenünk, amelynek a nagy része a mai Dunántúl területére esik, így a fenti megfogalmazás alapján egy, a Duna (folyásirány szerinti) bal partjára lokalizálható települést kell keresnünk.⁷⁶ Ha átnézzük az Árpád-kori okleveles anyagot, akkor összesen 14 helyen bukkan fel a kérdéses kifejezés abban a helyzetben, mikor biztosan egy területre utalnak vele.⁷⁷ Emellett több helyen szerepel a „*Transdanubialis*” jelző, minden estben István ifjabb király (a későbbi V. István) uralmi területét jelölve.⁷⁸ Ez utóbbi esetben biztosak lehetünk abban, hogy a Dunától keletre eső részokról van szó általános területi megnevezésként, tehát ekkor tényleg a mai dunántúli területekről szemlélve adták ezt az elnevezést. Ha viszont a 14 Árpád-kori „*ultra Danubium*” kifejezést vizsgáljuk, akkor már nem ilyen egyértelmű a helyzet. Ebből a 14 adatból csak 13 használható, egy esetben ugyanis nem közlik, hogy az így megjelölt falunak mi a neve.⁷⁹ A maradék 13-ból kettő esetben egy nagyobb területet lokalizálnak ily módon,⁸⁰ míg 11 esetben egy konkrét falut vagy birtokot. A kifejezés első felbukkanása az 1075. évi garamszentbenedeki alapítólevélben található, sajnos pont nem jelölve meg pontosan a helyszínt.⁸¹ A maradék tíz esetben hat helyszín a Duna bal partjára esik, három a jobb partra, a mai Dunántúl területére, míg egy esetben nem állapítható meg pontosan.⁸² Ha mindehhez hozzávesszük V. István „ifjabb királyságának” a megnevezését, akkor azt látjuk, hogy az Árpád-korban az esetek zömében valóban a „*medium regni*” területéről szemlélve lokalizáltak, de ez nem volt kizárólagos, és sok függött az oklevél-kibocsátótól is. Például az Egri püspökség egyik összeírásában a dunántúli Csókakő közelében lévő Mór is a „Dunán túl” van, hiszen ők Egerhez viszonyítottak.⁸³

Ebből a szempontból a kérdés számunkra lényegtelen, mert mindhárom Taksony nevű település a Duna bal partjának az oldalán fekszik (a krónika írója tehát a mai Dunántúlon alkotott),⁸⁴ ami viszont lényeges, hogy tudjuk-e a megnevezés alapján tovább szűkíteni a kört? Ha alaposan átnézzük a fenti adatokat, akkor még egy érdekes tendencia kiviláglik belőlük. Ha nem azt vizsgáljuk, hogy a beazonosítandó falu vagy birtok a Duna melyik partján fekszik, hanem azt, hogy milyen messze van a folyótól, akkor már egy sokkal egységesebb képet kapunk. Az említett 11 adat esetén ugyanis nyolc helynév egészen a Duna közelébe esik,⁸⁵ a garamszentbenedeki említés bizonytalan, de ha Györffy lokalizációja helyes, és az óbudai Örs faluról van szó, akkor azt is ide kell sorolni. Mindössze két esetben található a helynév kicsivel messzebb a Dunától, Mór falu kb. 50 km-re a folyótól, míg Oszlár és Súly kb. 30–35 km-re, a másik irányban.⁸⁶ Egyetlen adat esetében sem találjuk azt, hogy a helyszín valamilyen más, nagyobb folyó közelében lenne. Terület meghatározása esetén ezt természetesen nem lehet ilyen módon vizsgálni, de az látható, hogy valamennyi „*ultra Danubium*” vagy „*Transdanubialis*” jelzővel lokalizált térség érintkezik a Duna folyóval valamilyen módon.⁸⁷ Tehát a kérdéses helymeghatározás (az Árpád-kori adatok alapján legalábbis) nem jelölhet bármilyen területet, csak olyat, ami a Duna folyó közelében található, legtöbbször annak bal partján, de semmi esetre sem más, nagyobb folyók mellett.

Ezért nem valószínű, hogy az egy, Dunától igen távol lévő (mellesleg Tisza melletti) Taksony számba jöhetne. Egyébként a történelmi Heves megye területén található település is sokszor folyóhoz viszonyítottan jelenik meg a forrásanyagban: „*Taksony birtok... a Tisza folyó mellett... Hevesújvár megyében.*”⁸⁸ A Pest megyei település közvetlenül a Duna partján található, a Csepel-sziget keleti oldalán, igaz, a Pozsony megyei sem fekszik nagyon messze a Csallóközt északról körbefogó Kis-Duna-ágtól. Így a szövegahagyomány alapján, ha nem az ország szívébe helyezendő fejedelmi központ preconcepciójából indulunk ki, hanem puszt-

tán a krónikában olvasható meghatározásból, akkor nem dönthető el teljes bizonyossággal, hogy a kettő közül melyik faluról van szó, és nem zárható ki a Pozsony megyei település sem, különösen, ha annak hagyományát is figyelembe vesszük. Kristó Gyula egyébként nem zárta ki, hogy a felvidéki település fejedelmi eltemetésről szóló hagyománya „nagy régiségre is visszamehet”, de ezt annak tudta be, hogy a Pest megyei falu lakói elköltöztek volna, és „nemcsak falujuk nevét költöztették át Pozsonyba, hanem magát a névadás indítékát, azaz a névadáshoz fűződő történetet is.”⁸⁹ A falu nevét itt tehát egy másodlagos névadási rendszerrel magyarázza, és eszerint a településnek csak annyi köze lett volna Taksonyhoz, hogy egy ilyen nevű másik falu lakói alapították volna az új kolóniát. Az átköltözés tényét, azon túl, hogy semmilyen pozitív forrás nem szól mellette, nehezíti az is, hogy a Pest megyei terület királyi birtok volt, és ebben a minőségében is adományozták el a XIII. század folyamán, a lakói tehát nem liber, hanem propriusi jogállásúnak minősültek, azaz nem volt szabad költözési joguk.⁹⁰ A Pozsony megyei település már 1138-ban felbukkan az okleveles anyagban,⁹¹ így egy korai költözésről kellene beszélni. A XI. század második fele, XII. század eleji vándormozgalmak pedig inkább a dél- délkeleti lakatlan területekre irányult, nem az ország korán benépesült, északnyugati régiója felé.⁹² Mindamelllett a Pozsony megyei Taksony hagyományáról sem bizonyítható be, hogy középkori eredetű lenne. Ezen „hagyomány”, amelynek első lejegyzése 1895-re esik, csak annyit tartalmaz, hogy „Taksony vezér is ide temetkezett és nem a pestmegyei Taksonyba”.⁹³ A híradás nem egy klasszikus népi monda lejegyzése, hanem egy, a faluról készített rövid összefoglalóba beleszórt ismertetés, és a „konkurens” falunév említése miatt akár a modern történetírás ráhatását is viselheti magán.

A kérdést eldönteni mindenesetre a krónika alapján nem tudjuk, ám ha figyelembe vesszük azt, hogy az Árpádoknak a X. század végétől inkább a mai főváros és a Dunántúl területére esett az uralmi központjuk, akkor mégis a Pest megyei Taksony tűnik a legvalószínűbbnek. A Pozsony megyei teljesen az ország északnyugati szélén található, az pedig nem hihető, hogy egy fejedelem ennyire periférikus területre tette volna a saját székhelyét. Makk Ferenc érvként használja fel a 955. évi augsburgi vereséget is, szerinte ugyanis a magyarok akkor még tartottak a németektől, és ezért még egy esztergomi uralmi központot sem tart ekkorra valószínűnek, mivel még az is közel lenne a határhoz, ezért érvel a Duna-Tisza közén található térség mellett, és hogy a Pest megyei Taksony falu lenne „Taksony fejedelmi központja” is.⁹⁴ Bár – véleményünk szerint – az ma már nem állapítható meg biztosan, hogy az ilyen típusú fenyegetettség milyen mértékben befolyásolták egy fejedelmi központ területi elhelyezkedését, de az tényleg nehezen képzelhető el, hogy egy fejedelmi szállásterület (még kiváló kapcsolatok esetén is) közvetlenül a határterületen fekdjön.

V. Géza

Előző kettő hagyományunk, mint láttuk, egyetlen említésre visszavezethetően maradt fent, Árpád-kori eredetű hazai forrásokban. Gézának ennél „mostohább” sors jutott, a temetkezési helyéről egy XV. századi lengyel forrás szól egy rövidke említés erejéig: Jan Długoss *Historia Polonicája*.⁹⁵ A XV. század talán legfontosabb lengyel történetírója 25 éven át dolgozott nagy művén, amelyben Lengyelország és a lengyel nép történetét tárgyalta 12 könyvben. Az utolsó néhány könyv, amely a saját koráról szól, már személyes tapasztalatokon is nyugszik. Długoss sokfelé járt Európában, és élményei visszaköszönnek művének lapjain.

A kérdéses rész I. Ulászló 1440-ben megrendezett koronázásánál található, amelyen személyesen is részt vett pártfogója, Zbigniew Olesnicki krakkói püspök kíséretében.⁹⁶ Részletes leírását hagyta ránk a magyar királykoronázási szertartásnak (bár az általa látott koronázás annyiban pont egyedinek számított, hogy nem a Szent Koronát használták, hanem annak pótlásául egy Szent István-hermáról leszedett darabot).⁹⁷ A koronázási szertartás a Szent István által alapított bazilikában zajlott le, majd a királynak át kellett vonulnia a Szent Péterről elnevezett templomba, hogy ott jelképesen trónra üljön, és néhány ítéletet hozzon. Ezt az eseményt így örökítette meg Dlugoss: „*És ily módon befejezvé a koronázást, Ulászló, Magyarország új királya, a népének szokása szerint minden királyi felszereléssel a téren lévő Szent Péter és Pál templomba ment, amelyben, mint mondják, el van temetve Géza, Boldog István atyja, Adelheiddel, a feleségével, Miesco lengyel fejedelem lányával, Boldog István anyjával együtt.*”⁹⁸

A hír forrásául Dlugoss egy szóbelinek tűnő hagyományt adott meg: *memoratur*. Ez elvi szinten vonatkozhatna csak Adelheidre is (ti: azt mondják, úgy hírlík, hogy a felesége a lengyel fejedelem lánya és Szent István anyja volt), de mivel ezt már korábban többször is említette lengyel írásos források alapján,⁹⁹ ezért azt kell mondanunk, hogy a szintagma végén található kis szócskát alapvetően arra értette, hogy Gézát és feleségét, akit ő Adelheiddel azonosított, ebben a templomban temették el. Kérdés persze, hogy mennyit ér egy olyan késő-középkori szóbeli hagyomány, amely majdnem 450 év távlatáról ad hírt, és semmilyen más (eddig ismert és kiadott) magyar forrásban nem található meg.

A híradás egyáltalán nem indította el azt a lelkesedést, amellyel Árpád kapcsán találkozhattunk, még akkor sem, ha Géza fejedelem a Millennium idején nem volt olyan „fontos” személyiség, mint a honfoglalás szimbólumává emelt Árpád. Ebben talán az is közrejátszott, hogy ez a kútfő az államalapítás korával foglalkozók számára kevésbé volt „szem előtt”. Katona István ugyan idézte, de nem Géza fejedelem kapcsán, hanem akkor, amikor a vegyesháziakról szóló részben I. Ulászló koronázásáról írt. Már korábban is sokat használta Dlugosst, a koronázás leírását pedig teljes egészében átemelte a könyvébe, bár utána egy szóval sem tért ki Gézára, ha fel is tűnt neki, semmi jelét nem adta.¹⁰⁰ A hír eldugott voltát, és a XIX. századi történetírásba való be nem kerülését jól mutatja, hogy mikor 1846-ban Endlicher kiadta Kottanner Jánosné német nyelvű emlékiratait, akkor ő, hivatkozás nélkül, egy lábjegyzetbe írt magyarázatként említette meg, hogy a Szent Péter és Pál templomban található Géza sírja.¹⁰¹ Ezért aztán később többen is Kottanner Jánosné emlékiratait kapcsán hivatkoztak erre a hagyományra, mások pedig egyáltalán nem.¹⁰²

A kérdés előrehaladtát a helyi régészeti ásatások segítették elő. Fitz Jenő az 1950-es évek közepén sikerrel azonosította be a korabeli Szent Péter templom helyét, Kralovánszky Alán pedig a XIX. század végén megtalált „István-szarkofág” kapcsán vetette fel, noha csak hipotézis-jelleggel, hogy esetleg a városban eltemetett Gézáé lett volna.¹⁰³ Géza székesfehérvári temetkezésével a legtöbben és legtöbbit a város történetét tárgyaló tanulmánykötet-sorozat (Székesfehérvár évszázadai) első részében foglalkoztak, hét tanulmány hat szerzője is említést tett a hírről, mind pozitív értelemben, azaz valós ténynek fogadva el Dlugoss híradását.¹⁰⁴ A korszak híres történész–régész–filológus szakembereinek ilyenén való hozzáállásával Géza sírjának a hagyománya megszilárdulhatott és bekerülhetett a tudományos közgondolkodásba is. A második ezredforduló idején rendezett kiállításokon, tanulmányokban szintén szerepet kapott Gézának a magyar koronázóvárosban található sírja.¹⁰⁵

Hogy a Dlugoss által lejegyzett hír miért valós, azt Fügedi Erik a következőképpen foglalta össze. Szerinte Székesfehérvár a hagyományos közgondolkodással ellentétben nem

lehet Szent István alapítása, mivel a krónikák és legendák sem nevezik Istvánt a város alapítójának, csak a bazilikáénak. Ez a bazilika viszont nem a középkori belváros legmagasabb pontján áll. Ez csak amiatt lehetett, hogy az építések a legmagasabb ponton már egy másik intézmény állt. Ez a „legmagasabb pont” pedig a mai püspöki székesegyház, a középkori Szent Péter templom. Ezt a krónika szerint ugyan IV. Béla építette még koronázása előtt, valamikor 1220 és 1235 között, de egy korábbi templom helyén. A krónikakompozíció „cathedralis” névvel illeti ezt a templomot, holott nem volt itt püspökség, ráadásul a királykoronázási szertartás során is megkülönböztetett hely illette meg, ugyanis a megkoronázott király itt kezdte meg a jelképes uralkodását néhány ítélet meghozatalával és lovaggá ütéssel. Mindez csak Dlugoss krónikájának a fényében érthető: azért e kimagasló tisztelet, mivel itt temették el Gézát.¹⁰⁶

Mikor Fügedi megfogalmazta ezt az elméletet 1967-ben, akkor még semmilyen konkrét bizonyíték nem volt arra nézve, hogy a XIII. században felszentelt Szent Péter templom helyén állt volna egy olyan templom, amely Géza-korabeli lenne. És hogy a ma már szintén nem létező Szent Péter egyházat IV. Béla idején szentelték volna fel, arra pedig a már említett krónikakompozíció az egyetlen bizonyíték, amely a koronázása kapcsán említi meg ezt a tényt.¹⁰⁷ Ugyanakkor logikai alapon Kralovánszky Alán is úgy gondolta, hogy a templomnak volt egy Géza-kori előzménye, mivel az 1965-ben, a Szűz Mária bazilika környékén lefolyt ásítás X. századi keresztény temetkezés nyomait hozta a felszínre. Ez alapján itt lehetett egy olyan templom, ami a várnép temetkezőhelyéül szolgált. Viszont volt egy másik is, a domb tetején, amely eredetileg a fejedelem plébániatemplomaként működött, aztán amikor István megalapította az új bazilikát, akkor az lett a királyé, míg a korábbi „fejedelmi” a várnép kapta meg plébániatemplomul. Ezt a funkciót mutatja, hogy az 1246–49 közt a várba telepített latinoknak is a Szent Péter templom volt a plébániatemplomuk.¹⁰⁸ Kralovánszky később is visszatért a kérdésre, miután az 1972-es ásításai során egy nagyon csonka állapotban lévő, mintegy 10X10 méteres alapfalat hozott a felszínre néhány hozzá csatlakozó félköríves falszakasszal, a már többször emlegetett „legmagasabb ponton”. Ezt ő – feldebrői párhuzamok alapján – egy X. század végi, görög rítusú templom maradványainak vélte, amit azonosított Géza fejedelem temetkezőhelyével. Szerinte ezt Béla herceg bontatta el, amikor építtetni kezdte a Szent Péter tiszteletére szentelt egyházat.¹⁰⁹ Tegyük hozzá, hogy a falak X. század végi (tehát Géza-korabeli) voltát nem lehet perdöntő módon igazolni, legfeljebb a bizáncias stíusból vonhatnánk le ilyen következtetéseket. Mindenesetre a későbbi Szent Péter egyházat Kralovánszky Alán sem tartotta azonosnak azzal, amelyikbe Géza temetkezett volna, sőt, az új templom nem is pont a régi köré épült, hanem néhány méterrel odébb. És hogy mit keresne a sír egy olyan XIII. századi helyen, amely nem azonos a korábbi elődjével, ezt a problémát Györfly György azzal hidalta át, hogy szerinte Dlugoss figyelmét egy felírt kő hívta volna fel Gézára, és hogy „a sír egy korábban is állott templomból vagy kápolnából került ide át.”¹¹⁰ A legperdöntőbb érve Siklósi Gyulának lenne arra nézve, hogy ezt az állítólagos Géza-kori templomot nem elbontották, csak kibővítették (így a sír épségben maradhatott): ugyanis szerinte a Szent Péter egyház első említése 1202-ben történt volna, így egyértelmű, Béla csak átépíttette azt.¹¹¹ Annyiban igaz lehetne Siklósinak, hogy a kibővítési munkálatok során szintén újraszentelik a szakrális helyeket, tehát lehetne éppen korábbi is, de az általa idézett forrás – bár valóban szól Szent Péter titulusról – nem vonatkozhat a kérdéses templomra. Itt ugyanis arról van szó, hogy még III. Sándor pápa 1161-ben, majd 1171-ben a fehérvári prépostságot Szent Péter (tehát a pápai hatalom) pártfogása alá vette. Ebből

egy komolyabb konfliktus keletkezett, mivel a fehérvári prépost megpróbálta hivatalosan is kivívni a közvetlen Rómától való függést, ami szembeállította III. Béla királlyal. Több, a pápai udvarral való üzenetváltás után III. Ince ismét megerősítette a fehérvári prépostság eme kiváltságát 1202-ben, ez az a forrás, amit Siklósi Gyula idézett.¹¹² Mindenesetre látjuk, hogy némileg bizonytalan lábakon áll az a feltételezés, amely szerint itt egy olyan sírhelyről lenne szó, amelynek a Géza-korabeli templomát Béla, még ifjabb királyként egyszerűen elbontatta, majd egy másikat néhány méterrel arrébb újra felépíttetett, ám, tekintettel őse sírjára, a nyughelyet áthelyeztette volna.

Akkor viszont minnek tudható be az a tisztelet, amely a Szent Péter templomot körülölelte? Mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy a hely egyedül a királykoronázási szertartás során kapott külön figyelmet, nincs adatunk arra még a késő-középkorból sem, hogy olyasféle kultushelyé vált volna, mint láttuk ezt Fehéregyháza esetén.¹¹³ A XV–XVI. századból több részletesnek is mondható koronázási szertartásleírást ismerünk, amelyek közül nem egy a Szent Péter templomra is kitér.¹¹⁴ Ám a mi szempontunkból a legérdekesebb leírást Brodarics István hagyta ránk, nem a mohácsi csatáról szóló sokat emlegetett művében, hanem két levélben, amelyeket Lardis Tádéhoz írt 1508 folyamán a későbbi II. Lajos király gyermekként való megkoronázásáról.¹¹⁵ Ezek közül az első, 1508. június 6-án kelt levél tartalmazza a még nem egészen két éves Lajos koronázási szertartását. A levél szerint a bazilikában lezajlott koronázás után Lajost „... vörös posztóval leterített úton, a szakácsjog alapján a nem messze lévő Szent Péter templomba vitték, atyja és nővére kísértében. Ahol egy régi székre, amelyet Szent Istvánénak mondanak, ráültették.”¹¹⁶ A Szent Péter templomban lezajló első ítélkezést tehát egy Szent Istvánnak tulajdonított régi trónszékkel legitimizálták. Brodarics sedes-nek (széknek) mondja az ülőalkalmatosságot, és nem solium-nak (trónnak), ezt az elnevezést a királyi bazilikában lévő trónszéknek tartotta fenn, ahová a megkoronázott Lajost helyezték el, ugyanakkor azt csak „solium auratum” (aranyozott trón) néven emlegeti, és nem köti hozzá Szent István személyét.¹¹⁷ Ha ennek fényében olvassuk Bonfini művét, akkor azt látjuk, hogy ő már (pontosabban még, hiszen a leírása II. Ulászló 1490-ben lezajlott koronázásáról szól) trónnak tartja a Szent Péter bazilikában (!) lévő tárgyat, de az „oda-készített” jelzővel látja el, tehát nem volt beépítve a templom padlózatába.¹¹⁸ Valószínűleg egy kellően réginek látszó, nagydarab trónszékről lehetett szó, amit azért még mozgatni tudtak. Ám ez a mozzanat csak azt mutatja, hogy mi volt az itteni ítélkezés legitimációs alapja: természetesen Szent István, ahogy az egész koronázási szertartás az ő személyes tárgyai köré épült. De ez a trónszék vajon régóta ebben a templomban állt-e, hogy a Szent Péter templom kiemelt szerepét ennek (és nem Géza feltételezett sírjának) tudjuk be? Úgy véljük, hogy igen. Ránk maradt a sittichi ciszterci monostor szerzetesének egy leírása (az ún. Sittichi Rímes Krónika),¹¹⁹ amely Szent Istvánt említve hozzáteszi, hogy: „A királyokat a mai napig, mikor megkoronázzák, a mondott Istvánnak trónjára ültetik. Az ő híres jelvényeivel ékesítik fel azokat, akiket az ország főpapjai királlyá szentelnek.”¹²⁰ Itt most az említett trónszék az érdekes. A szerző 1240 körül járt Magyarországon,¹²¹ tehát ami információja volt a királykoronázásról, azt legvalószínűbben a legutolsó, 1235-ben lezajlott koronázás alapján szerezte. Ez az a IV. Béla-féle esemény, amelyet a krónikakompozíció többször is említett helye szerint a Szent Péter templomban tartottak. Ez alapján első látásra nagyon merész feltételezésnek tűnhet, hogy Bélát *csak* a Szent Péter templomban koronázták volna, bár azt tegyük hozzá, hogy pusztán forrástani alapon nem utasíthatjuk el. Az Árpád-kori koronázások helyéül, ahol megjegyzik a helyszínt, ott mindenhol Fehérvárat említenek, ám a legtöbb

esetben pusztán csak a városnevet (kivételt képeznek a megerősítő és ünnepi koronázások, pl. Sámuel vagy Salamon esetén, de ezek nem minősültek a királlyá avató szertartásnak).¹²² Péter 1044-ben történő visszahelyezésekor az Altaichi Évkönyv szerint Fehérvárott a Szűz Mária egyházban történt az aktus, amit a krónikakompozíció is megerősít.¹²³ A következő király, aki kapcsán a konkrét helyszínről szólnak, az maga IV. Béla, eszerint őt a Szent Péter-egyházban koronázták volna királlyá. IV. László oklevele ismét a Szűz Mária egyházat nevezi meg, ahogy III. András is.¹²⁴ Úgy tűnik, hogy a Szűz Mária egyház volt a koronázási szertartás állandó helyszíne (legalábbis Péter és IV. László mintegy „keretbe foglalja” az Árpád-kort), ám ezt teljes bizonyossággal ilyen kevés említésből nem olvashatjuk ki. Ha egyébként a IV. Béla koráról nem túl nagy szövegbősséggel tudósító krónikás kiemelte azt a mozzanatot, hogy őt a Szent Péter-templomban avatták királlyá, akkor nyilván különleges kellett hogy legyen, nem a szokásos szertartásrend visszaadása. Elképzelhető, hogy Béla valóban a Szent Péter-templomban tartotta a koronázását, legalábbis annak egy részét biztosan. Fügedi Erik találoán jegyezte meg, hogy a krónika azon fejezete, amely a Szent Péter templomban lezajlott koronázásról tudósít, azt emeli ki, hogy Danyiló rutén herceg vezette Béla lovát, és Kálmán, a testvére vitte előtte a kardot: ez pedig nyilván a helyszínek közötti átvonulásra vonatkozik, amely a „katedrális” és a Péter-templom között zajlott, csak összemosták a kettőt.¹²⁵ Ezt a szokást véleményünk szerint IV. Béla vezethette be, mivel mindenki ragaszkodott érzelmileg a középkorban a saját maga által alapított és felszentelt templomokhoz, így Béla szerepet akart neki juttatni a koronázásakor is. Így terjedhetett el az a szokás, amely a Szent Péter templomban zajlott, és ott kezdte meg a király a jelképes uralkodást. És mi mással is lehetne egy újonnan felszentelt templomban lezajlott új aktust legitimizálni, minthogy ezt az uralkodást egy Szent Istvánnak tulajdonított trónszékben kezdik meg? Véleményünk szerint akár erre is vonatkozhatott a Sittichi Rímes Krónika leírása, és nem feltétlenül csak a bazilikában álló, koronázáskor használatos trónra. Azt ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ennek a bazilikában lévő trónszéknek is fontos szerepet tulajdonítottak, és a források „*solium regni*”, az „ország trónja” névvel illették.¹²⁶ Deér József szerint „ez nyilván azonos azzal a királyi székkal, melyen III. Henrik 1044-ben Orseolo Pétert, IV. Henrik pedig 1063-ban Salamont ismét trónra emelte – tehát nyilván eredeti királyi trónus még az István-kori építési időből.”¹²⁷ Hasonlóképpen vélekedett Fügedi Erik is.¹²⁸ Nem zárhatjuk ugyan ki, hogy építészeti szempontból ez tényleg így volt, de a források nem kötik ezt a trónszéket egyértelműen Szent Istvánhoz, legfeljebb annyiban, amennyiben a „regnum” fogalma azonosítható Szent István személyével a korabeli gondolkodásban. De ha volt is ilyen képzet, akkor is szükség volt arra, hogy ne csak a Szűz Mária egyház trónja kötődjön a szent királyhoz, hanem az is, ahol az új király az uralkodását megkezdi. Nem valószínű, hogy Géza személye ilyen erővel bírt volna a korabeli jelképes közgondolkodásban (hozzá legfeljebb a négy kardvágás szokását lehetne kapcsolni, ha már mindenáron bele akarjuk magyarázni Gézát a koronázás jelképrendszerei közé – de valószínűbb, hogy egyáltalán nem is kell belemagyarázni). Kérdés persze, hogy van-e jogunk egészen az Árpád-korig visszamenőlegesen következtetéseket levonni akkor, mikor csak egy XVI. század elejéről származó híradás kapcsolja bizonyosan a Szent Péter templom trónszékét Istvánhoz, míg a sittichi szerzetes említése ebből a szempontból bizonytalan – bár a krónikás hagyomány által fenntartott helyszín IV. Béla kapcsán éppen egybevág. Az viszont biztos, hogy a Szűz Mária-bazilikában lévő trónszéket fontosabbnak tartották, ám nincs bizonyos adatunk arról, hogy Szent István személyéhez kapcsolták volna – bár ez is lehetséges. Ha viszont elfogadjuk

azt, hogy IV. Béla kora óta már létezett a Szent Péter-templomba történő átvonulás szokása,¹²⁹ akkor az uralkodás megkezdéséhez Szent István trónszéke sokkal jobban illett, mint Géza feltételezett nyughelye.¹³⁰

Véleményünk szerint tehát a Béla által építtetett és felszentelt Szent Péter-egyház inkább emiatt kaphatott szerepet a koronázások során – IV. Béla be szeretne volna vonni a „saját” (természetesen nem magánegyházi értelemben saját) templomát a koronázási szertartásába, amihez lehet hogy a bazilikai trón mintájára „Szent István trónszékét” használta alapul. Az is lehet, hogy ez az elem csak később került be, bár azt ne felejtsük el, hogy jelképesen biztosan ülni kellett valamin az első ítélőhatalom során, tehát valamiféle trónszéknek kezdetről fogva helyet kellett biztosítani a szertartásrendben. Aztán (bármiféle hagyomány is lengje körül a trónt) ez a szokás kanonizálódott, és nem Géza sírja miatt került ez az elem a Szent Péter-templomba.

Egy mozzanattal viszont mindenképpen foglalkozni kell még: miért írta Dlugoss, hogy ott temették el feleségével együtt Géza fejedelmet? Az általa közölt szöveg alapján ő is úgy hallotta a hírt, és az is feltűnő, hogy Géza feleségét Adelheidnek nevezi. Ez minden bizonynyal az ő kiegészítése lehetett, hisz ez a hír (amelyet általában nem fogadnak el a magyar történezesek),¹³¹ csak lengyel eredetű forrásokban, legelsőnek a Lengyel-magyar Krónikában található meg. Igen kevés az esélye annak, hogy Dlugoss olyan sírfeliratot látott, amelyen Adelheid neve szerepelt volna, inkább csak a hírt hallhatta, hogy Géza és a felesége itt van eltemetve, ez összevág azzal, hogy ő maga is a „*memoratur*” („úgy hírlik”) szót szúrta be rövid kis a tudósítása végére. Viszont innentől fogva az egész hír nem egyéb, mint egy ellenőrizhetetlen hagyomány. Ettől még nem kell elvetni a valóságtartalmát, de nem is igazolható semmivel, véleményünk szerint még áttételesen sem, hiszen a koronázási szertartáselem nem e sír képzetéhez kötődik. A tudósítás értéke lényegében Anonymus hírével egyezik meg: a történetíró lejegyzett egy olyan hírt, amelyet a saját korában egyesek valóságosnak fogadtak el. Csak míg Anonymust és kortársait (ha jól helyezzük el a korban a szerzőt)¹³² 300 év választotta el Árpád halálától, addig Dlugoss kortársait már 450 év Gézától. Nehezíti a helyzetet, hogy a nyughelyet egy olyan templomba helyezték, amely biztosan a XIII. század első felében épült, és nem pontosan a feltárt régebbi köré – tehát a síremléket, legalábbis jelképesen, át kellett volna ide helyezni. Ez elvi szinten mind lehetséges, de azt le kell szögezni, hogy a Géza-sírral kapcsolatban konkrét bizonyítékokkal nem rendelkezünk.

Áttekintve tehát az adatokat, láthattuk, hogy krónikásainkat általában nem érdekelte a nagyfejedelmek eltemetésének a kérdése, Géza és Taksony nyughelyének a hagyományáról mintegy mellékesen, egy templom említésekor, illetve a két királyunk testvérének is számító Levente temetkezési helye kapcsán szólnak, Árpádról pedig csak a népi hagyomány ostorozójának és feldolgozójának is számító Anonymus tartott fent ilyen jellegű adatot. A jóval biztosabb pontnak számító székesfehérvári királysírok sorsának az ismeretében pedig igen kicsi az esélye annak, hogy a jövőben a felszínre kerüljön valamelyik X. századi „vezér” földi maradványa.

BIBLIOGRÁFIA

ÁKÍF Az államalapítás korának írott forrásai. Szerk.: Kristó Gyula. Szeged, 1999. *Szegedi Középkortörténeti Könyvtár* 15.

- ÁMTF I-IV. GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. Budapest, 1963–1998.
- ÁÚO I-XII. WENZEL GUSZTÁV: *Árpád-kori új okmánytár I-XII*. Pest – Budapest, 1860–1874. Magyar Történelmi Emlékek, első osztály: Okmánytárak
- BÁRTFAI SZABÓ 1935 BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: *Óbuda egyházi intézménye a középkorban*. Budapest, 1935.
- BÁRTFAI SZABÓ 1936 BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: *Mit várhatunk a Fehéregyház körül folyó ásatásoktól?* Budapest, 1936.
- BARTONIEK 1939 BARTONIEK EMMA: *A magyar királykoronázások története*. Budapest, 1939.
- BENKŐ 1998 BENKŐ LORÁND: *Név és történelem*. Tanulmányok az Árpád-korról. Budapest, 1998.
- BOLLA 1998 BOLLA ILONA: *A jogilag egységes jobbágyságról Magyarországon*. H.n. [Budapest] 1998.²
- BÓNA 1996 BÓNA ISTVÁN: *Dienes István, a honfoglalás kor régésze*. In *Tanulmányok, közlemények a honfoglalás emlékére 896–1996*. Szerk.: Németh Péter. Nyíregyháza – Szabolcs, 1996. 267–286.
- BÓNA 2000 BÓNA ISTVÁN: *A magyarok és Európa a 9–10. században*. Budapest, 2000. História Könyvtár. Monográfiák 12.
- BÓNIS 1967 BÓNIS GYÖRGY: *Székesfehérvár, az Árpád-ház székhelye*. In *Székesfehérvár évszázadai I*. Szerk.: Kraloványzky Alán. Székesfehérvár, 1967, *István Király Múzeum közleményei* 13. 49–61.
- BOTTLÓ 1932 BOTTLÓ BÉLA: *Długosz János Historia Polonicaja mint magyar történeti forrás, 1385–1418*. Budapest, 1932.
- CD I-XI. *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Studio et opera Georgii, Fejér. I-XI. Budae, 1829–1844.
- CFH I-III. *Catalogus fontium historiae Hungaricae aeo ducum et regum ex stirpe Arpad descenduntium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCCI*. Coll. Albinus Franciscus Gombos. I-III. Budapest, 1937–1938.
- CSÓKA 1982 CSÓKA J. LAJOS: *Az esztergomi főszékesegyházi könyvtár Ms III. 184 kódexe*. *Századok* 116 (1982) 969–985.
- DEÉR 2005 DEÉR JÓZSEF: *A magyarok Szent Koronája*. Máriabesenyő – Gödöllő, 2005. *Historia incognita*
- DHA I. *Diplomata Hungariae Antiquissima I*. Edendo operi praefuit: Georgius, Györfy. Budapestini, 1992.
- DLUGOSS *Ioannis Dlugossi seu Longini canonici quodam Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII*. Ed.: Samuel Ioachim Hoppius – Gabriel Grodecki. I. Francofurti, 1711.
- DOMANOVSKY 1905 DOMANOVSKY SÁNDOR: *A Pozsonyi Krónika és a kisebb latin nyelvű prózai szerkesztések*. *Századok* 39 (1905) 397–419., 518–547.
- ENDLICHER 1846 ENDLICHER, IOANNES: *Aus den Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin*, 1439. 1440. Leipzig, 1846.
- FITZ 1955 FITZ JENŐ: *Adatok Székesfehérvár középkorához*. In *Fehérvár*. A Vörösmarty Irodalmi Társaság irodalmi és helytörténeti antológiája 1 (1955) 64–71.
- FITZ 1956 FITZ JENŐ: *A középkori Székesfehérvár*. Székesfehérvár, 1956. *István Király Múzeum közleményei B. sorozat* 11.
- FNESZ I-II. KISS LAJOS: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. I-II. Budapest, 1988.²
- FÜGEDI 1967 FÜGEDI ERIK: *Székesfehérvár korai története a város alaprajzában*. In *Székesfehérvár évszázadai I*. Szerk.: Kraloványzky Alán. Székesfehérvár, 1967. *István Király Múzeum Közleményei* 13. 27–34.
- FÜGEDI 1984 FÜGEDI ERIK: *A magyar király koronázásának a rendje a középkorban*. In

- Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról.* Szerk. Székely György. Budapest 1984. *Memoria saeculum Hungariae* 4. 255–273.
- GÁRDONYI 1937 GÁRDONYI ALBERT: Az óbudai Fejéregyház problémája. In: *Történetírás* 1 (1937) 3–23.
- GERICS 1961 GERICS JÓZSEF: *Legkorábbi gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái.* Budapest, 1961. *Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat* 22.
- GYÖNGYÖSI GYÖNGYÖSI GERGELY: *Arcok a magyar középkorból.* Budapest, 1983. *Magyar ritkaságok.*
- GYÖRFFY 1967 GYÖRFFY GYÖRGY: Székesfehérvár feltűnése a történelmi forrásokban. In *Székesfehérvár évszázadai I.* Szerk.: Kralóvanszky Alán. Székesfehérvár, 1967. *István Király Múzeum Közleményei* 13. 19–25.
- GYÖRFFY 1973 GYÖRFFY GYÖRGY: Budapest története az Árpád-korban. In *Budapest története I.* Főszerk. Gerevich László. Budapest, 1973. 217–349.
- GYÖRFFY 1977 GYÖRFFY GYÖRGY: *István király és műve.* Budapest, 1977.
- GRZESIK 1995 GRZESIK, RYSZARD: Adelhaid, az állítólagos lengyel hercegnő a magyar trónon. *Aetas* 10. (1995) 3. sz. 114–126.
- HANKÓ 1987 HANKÓ ILDIKÓ: *A magyar királýsárok sorsa.* Budapest, 1987.
- HATHÁZI 1997 HATHÁZI GÁBOR: Az „államálmodó” Géza nagyfejedelem emlékezete (997–1997). A Szent István Király Múzeum 1997. máj. 14 – szept. 28-i kiállítási katalógusa. Székesfehérvár, 1997.
- HAVAS 1882 HAVAS SÁNDOR: Az ó-budai, hajdan a bold. szűz Máriáról nevezett „Fehéregyház” és Árpád sírja. *Archeológiai Értesítő* 1882. LI–LXXX.
- HECKENAST 1970 HECKENAST GUSZTÁV: *Fejedelmi (királyi) szolgálónépek a korai Árpád-korban.* Budapest, 1970.
- HÓMAN 1925 HÓMAN BÁLINT: A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII–XIII. századi leszármazói. Budapest, 1925.
- HÓMAN-SZEGFŰ 1935 HÓMAN BÁLINT – SZEKFI Gyula: *Magyar Történet I.* Budapest, 1935.
- HORVÁTH 1954 HORVÁTH JÁNOS: *Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémái.* Budapest, 1954.
- HORVÁTH 1967 HORVÁTH JÁNOS: Székesfehérvár korai történetének néhány kérdése az írásos források alapján. In *Székesfehérvár évszázadai I.* Szerk.: Kralóvanszky Alán. Székesfehérvár, 1967. *István Király Múzeum Közleményei* 13. 101–116.
- ÍFMT *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemlről.* Szerk.: Makk Ferenc–Thoroczkay Gábor. Szeged, 2006. *Szegedi Középkortörténeti Könyvtár* 22.
- JANKOVICH 1959 JANKOVICH MIKLÓS: Buda-környék plébániáinak középkori kialakulása és a királyi kápolnák intézménye. *Budapest Régiségei* 19 (1959) 57–98.
- KATONA 1778 KATONA, STEPHANUS: *Historia Critica primorum Hungariae ducum, ex fide domesticorum exterorum scriptorum concinnata.* Pestini, 1778.
- KATONA 1790 KATONA, STEPHANUS: *Historia Critica regum Hungariae stirpis mixtae.* Ex fide domesticorum exterorum scriptorum concinnata. Tomulus III. Ordine X. Budae, 1790.
- KATONA é.n. KATONA, STEPHANUS: *Historia Critica regum Hungariae stirpis mixtae.* Ex fide domesticorum exterorum scriptorum concinnata. Tomuli VI. Ordine XIII. Pars II. h.n. [Pest] é.n. [1790–1792 k.]
- KERTÉSZ 2006 KERTÉSZ BALÁZS: A honfoglalás története Laskai Osvát második Szent István-sermójában. *Magyar Könyvszemle* 122 (2006) 464–468.
- KESZI 2001 KESZI TAMÁS: Hozzászólás a korai magyar fejedelmi központ kérdéséhez. *Századok* 135 (2001) 489–492.

- KISS 2000 KISS CSONGOR (főszerk): *Óbuda évszázadai*. Budapest, 2000.
- KK *Képes Krónika*. Ford. Bollók János. Utószó és jegyz. Szovák Kornél – Veszprémy László. Budapest, 2004. *Milleniumi Magyar Történelem – Források*
- KMTL *Korai magyar történelmi lexikon (9–14. század)*. Főszerk.: Kristó Gyula. Szerk.: Engel Pál – Makk Ferenc Budapest, 1994.
- KNAUZ 1875 KNAUZ NÁNDOR: Két krónika. *Századok* 9 (1875) 623–625, 684–699.
- KRALOVÁNSZKY 1967a KRALOVÁNSZKY ALÁN: Székesfehérvár kialakulása régészeti adatok alapján. In *Székesfehérvár évszázadai* I. Szerk: Kralovánszky Alán. Székesfehérvár, 1967. *István Király Múzeum Közleményei* 13. 7–18.
- KRALOVÁNSZKY 1967b KRALOVÁNSZKY ALÁN: Székesfehérvár X–XI. századi településtörténelmi kérdései. In *Székesfehérvár évszázadai* I. Szerk: Kralovánszky Alán. Székesfehérvár, 1967. *István Király Múzeum Közleményei* 13. 35–47.
- KRALOVÁNSZKY 1968 KRALOVÁNSZKY, ALÁN: Contribution à la question du sacophage de Székesfehérvár dit de Saint Étienne. In *Alba Regia. István Király Múzeum évkönyve* 8–9 (1967–68) 85–91.
- KRALOVÁNSZKY 1984 KRALOVÁNSZKY, ALÁN: Baukunthistorische Angaben zur Frage des Auftauchens des vierapsidalen Kirchentyps in Ungarn. In *Folia Archeologica* 35 (1984), 111–138.
- KRALOVÁNSZKY 1996 KRALOVÁNSZKY ALÁN: Szent István király székesfehérvári sírja és kultuszhelye. In *Szent István és Székesfehérvár*. Székesfehérvár, 1996. 13–24.
- KRISTÓ 1972 KRISTÓ GYULA: „Bulcsú nemzetségének nyári szállása” ürügyén. *Századok* 106 (1972) 1080–1085.
- KRISTÓ 1976 KRISTÓ GYULA: Szempontok korai helyneveink történelmi tipológiájához. In *Acta Universitatis Szegediensis de Attila Józsefnominatae*. Acta Historica tomus LV. Szeged, 1976. 1–99.
- KRISTÓ 1994 KRISTÓ GYULA: *A történelmi irodalom Magyarországon a kezdetektől 1241-ig*. Budapest, 1994. *Irodalomtörténeti füzetek* 135.
- KRISTÓ 1995 KRISTÓ GYULA: *A magyar állam megszületése*. Szeged, 1995. *Szegedi Középkortörténeti Könyvtár* 8.
- KRISTÓ 1999 KRISTÓ GYULA: *A tizenegyedik század története*. H.n., 1999. *Magyar Századok*.
- KRISTÓ 2002a KRISTÓ GYULA: Árpád fejedelem. In: Uő: *Árpád fejedelemtől Géza fejedelemig*. Budapest, 2002. 9–32.
- KRISTÓ 2002b KRISTÓ GYULA: *Magyar historiográfia I*. Történetírás a középkori Magyarországon. Budapest, 2002. *A történettudomány kézikönyve*
- KRISTÓ 2002c KRISTÓ GYULA: Árpád fejedelemutódai. In Uő: *Árpád fejedelemtől Géza fejedelemig*. Budapest, 2002. 93–105.
- KRISTÓ 2003 KRISTÓ GYULA: *Tájszemlélet és térszervezés a középkori Magyarországon*. Szeged, 2003. *Szegedi Középkortörténeti Könyvtár* 19.
- KRISTÓ–MAKK 1995 KRISTÓ GYULA – MAKK FERENC: Az Árpád-ház uralkodói. H.n. [Budapest], é.n. [1995]
- KUJÁNI 1908 KUJÁNI GÁBOR: Brodarics István levelezése 1508–1538. Első közlemény. *Történelmi tár*. Új folyam 9 (1908) 258–293.
- KULCSÁR 2006 KULCSÁR PÉTER (ford): *Krónikáink magyarul*. III/1. Budapest, 2006. *Történelmi források* III.
- KUMOROVITZ 1971 KUMOROVITZ L. BERNÁT: Buda (és Pest) „fővárossá” alakulásának kezdetei. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából XVIII*. (1971) 7–57.
- LAUSCHMANN 1993 LAUSCHMANN GYULA: *Székesfehérvár története I*. Székesfehérvár, 1993. *Közlemények Székesfehérvár város történetéből*
- MAKK 2004 MAKK FERENC: A vezéri törzsek szálláshelyei a 10. században In *Változatok a*

- történelemre.* Tanulmányok Székely György tiszteletére. Szerk. Eredei Gyöngyi – Nagy Balázs. H.n. [Budapest], é.n. [2004] *Monumenta Historica Budapestinensia XIV.* 119–127.
- MAKKAY 2007 MAKKAY JÁNOS: *Árpád fejedelem.* Budapest, 2007. *Tractata Minuscula 61.*
- MÁLYUSZ 1967 MÁLYUSZ ELEMÉR: *A Thuróczy-Krónika és forrásai.* Budapest 1967.
- MÁLYUSZ 1971 MÁLYUSZ ELEMÉR: *Az V. István-kori gesta.* Budapest, 1971. *Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat.*
- MARCZALLI 1895 MARCZALLI HENRIK: A vezérek kora és a királyság megalapítása. In *A magyar nemzet története.* I. Szerk.: Szilágyi Sándor. Budapest, 1895. 3–301.
- MCSANONYMUS: *A magyarok cselekedetei.* KÉZAI SIMON: *A magyarok cselekedetei.* Ford. Veszprémy László és Bollók János. Budapest, 2004. *Milleniumi Magyar Történelem – Források.*
- MESTERHÁZY 1993 MESTERHÁZY KÁROLY: A magyar honfoglalás kor régészetének ötven éve. *Századok* 127 (1993) 270–310.
- MORAVCSIK 1988 MORAVCSIK GYULA (szerk.): *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai.* Budapest, 1988.
- MT 1908 *Magyar Törvénytár.* 1907. évi törvénycikkek. Budapest, 1908.
- MTT ANTONIO BONFINI: *A magyar történelem tizedei.* Ford.: KULCSÁR Péter. Budapest, 1995.
- NÁDASDY–THALY 1860 NÁDASDY FERENC–THALY KÁLMÁN: *Az ó-budai Fejéregyház mint Árpád temetkezési helye.* Pest, 1860.
- PAULER 1899 I–II. PAULER GYULA: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt.* I–II. Budapest, 1899.²
- PAULER 1900 PAULER GYULA: *A magyar nemzet története Szent Istvánig.* Budapest, 1900.
- PRAY 1761 GEORGIUS, PRAY: *Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum, ab anno ante natum Christum CCX. ad annum Christi CMXCVII.* Vindobonae, 1761.
- RÁSONYI NAGY 1927 RÁSONYI NAGY LÁSZLÓ: Taksony. In *Magyar Nyelv* XXIII. (1927) 274–284.
- RÉVÉSZ 1994 RÉVÉSZ LÁSZLÓ: Vezéri sírok a Felső-Tisza vidékén. In *Honfoglalás és régészet.* Szerk.: Kovács László. Budapest, 1994. 139–150. A honfoglalásról sok szemmel I.
- RÉVÉSZ 1996 RÉVÉSZ LÁSZLÓ: *A karosi honfoglalás kori temetők.* Miskolc, 1996. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei I.
- RÉVÉSZ 1997 RÉVÉSZ LÁSZLÓ: Kristó Gyula könyvéről. *Századok* 131. (1997) 215–233.
- RÉVÉSZ 1999 RÉVÉSZ LÁSZLÓ: *Emlékezetek utatok kezdetére...* Budapest, 1999.
- RITOÓKNÉ 1994 RITOÓKNÉ SZALAY ÁGNES: A római föliratok gyűjtői Pannoniában. In *Pannonia Regia.* Művészet a Dunántúlon. Szerk.: Mikó Árpád, Takács Imre. Budapest, 1994. 318–325.
- RUD I–IV. ANTONIUS DE BONFINIS: *Rerum Ungaricarum Decades.* Edd.: I. Fögel et B. iványi et L. Juhász. Tomus I–IV. Lipsiae, 1936–1941.
- SASHEGYI 1998 SASHEGYI SÁNDOR: *Holdvilágárok – Holtvilágárok.* Sashegyi Sándor 1955. év végén készített tanulmányának szerkesztett változata. Szerk.: Csathó Pál – Szörényi Levente. Budapest, 1998.
- SIKLÓSI 1990 SIKLÓSI GYULA: *Adattár Székesfehérvár középkori és törökkori építészetéről.* Székesfehérvár, 1990.
- SRH I–II. *Scriptores Rerum Hungaricarum* I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Budapestini, 1937–38.
- SZABADOS 2006 SZABADOS GYÖRGY: *A magyar történelem kezdetéről.* Az előidőszemlélet hangsúlyváltásai a XV–XVIII. században. Budapest, 2006.

- SZABADOS 2007 SZABADOS GYÖRGY: Árpád fejedelem – történet és emlékezet. *Magyar Tudomány* 168 (2007) 1428–1438.
- SZABÓ 1869 SZABÓ KÁROLY: *A magyar vezérek kora*. Árpádtól Szent Istvánig. Pest, 1869.
- SZENDREI 1908 SZENDREI JÁNOS: Árpád sírja. In Csánki Dezső (szerk.): *Árpád és Árpádok*. Budapest, é.n. [1908] 149–160.
- SZENTPÉTERY 1934 SZENTPÉTERY IMRE: A Zágrábi és a Váradai Krónika egymáshoz való viszonya. *Századok* 68 (1934) 410–425.
- TAKÁCS 1989 TAKÁCS MIKLÓS: *A belakúti/péteváradai ciszterci monostor*. Újvidék, 1989.
- THOROCZKAY 1994 THOROCZKAY GÁBOR: Az Anonymus-kérdés kutatástörténeti áttekintése. *Fons* 1 (1994) 93–149.
- TOLDY 1862 *Annalecta monumentorum Hungariae historicorum literariorum maximum indenta*. Coll. et ed.: Franciscus Toldy. I. Pesthini, 1862.
- VAJAY 1967 VAJAY SZABOLCS: Géza nagyfejedelem és családja. In *Székesfehérvár évszázadai* I. Szerk.: Kralovánszky Alán. Székesfehérvár, 1967. *István Király Múzeum Közleményei* 13. 63–100.
- VENDE 1895 VENDE ALADÁR: Pozsony vármegye községei. In: *Pozsony vármegye, Pozsony sz. kir. város, Nagyszombat, Modor és Szentgyörgy r.t. városok*. Budapest, é.n. [1895] 23–130. *Magyarország vármegyéi és városai*
- VESZPRÉMY 1990 VESZPRÉMY LÁSZLÓ: A magyar honfoglalás útirányának hagyománya elbeszélő forrásainkban. *Hadtörténelmi közlemények* 103/2 (1990. jún.) 1–21.
- VIZKELETY 1985 VIZKELETY ANDRÁS: Johannes de Utino világkrónikájának szöveg-hagyományozása. *Magyar Könyvszemle* 101 (1985) 195–209.
- WERTNER 1892 WERTNER MÓR: *Az Árpádok családi története*. Nagy-Becskerek, 1892.
- ZOLNAY 1982 ZOLNAY LÁSZLÓ: *Az elátkozott Buda – Buda aranykora*. Budapest, 1982.

JEGYZETEK

- 1 RÉVÉSZ 1997, 228.
- 2 A X. századi nagyfejedelmi központokról szóló különböző elméleteket jól összefoglalja Makk Ferenc: MAKK 2004, 119–120. A kérdés némileg összefügg Révész László elméletével, amely szerint a X. század első felében a magyar nagyfejedelmi központ a Felső-Tisza vidékén feküdt. Révész több helyen is kifejtette elméletét, most csak a legfontosabbakra utalva: RÉVÉSZ 1994, 142–149.; RÉVÉSZ 1996, 201–206.; RÉVÉSZ 1999, 144–157. Kristó Gyula többek között éppen abban látta ezen elmélet cáfolatát, hogy a helyszínről hiányzik a fejedelmi sír: KRISTÓ 1995, 174. A fejedelmi temetkezések írásos hagyományban való lecsapódására Révész is többször visszatért, pl.: RÉVÉSZ 1997, 230.; RÉVÉSZ 1999, 153.
- 3 Ld.: HANKÓ 1987, 131–139. A hagyomány egyedül a várnai csatában eltűnt I. Ulászlóról nem tud semmi konkrétat, de több királyunkról szóló híradás hitelességét (Péter, Salamon) is meg lehet kérdőjelezni sorsuk bizonytalan ismerete miatt.
- 4 GYÖRFFY 1973, 339. A királylajstromról, mint műfaji sajátosságról ld. még: HÓMAN 1925, 99.
- 5 Latin kiadása: KNAUZ 1875, 624., magyar fordítása: KULCSÁR 2006, 9. Hitelességét elfogadta pl. Gerics József (GERICS 1961, 103–104), Kristó Gyula (KRISTÓ 2002b, 29.), elutasította és 19. sz.-i tollpróbának tartotta Csóka J. Lajos (CSÓKA 1982, 980–982.). A királylistát egyébként tényleg furcsa kettősség jellemzi: míg műfajilag és tartalmilag abszolút hitelesnek tűnik (pl. Péter és Sámuel kihagyása, II. István „Kisebb Istvánként” való

megnevezése, László neve mellől a „szen” jelző elhagyása, míg Istvánnál szerepeltetése), addig paleográfaiilag nem (olyan rövidítéseket tartalmaz, amelyek nem voltak jellemzőek a korra, ráadásul egy helyen „ae” diftongust alkalmaz, ami igencsak szokatlan). A kérdést biztosan eldönteni pusztán a szövegkiadás alapján nem lehet, az eredeti példányt kellene alapos elemzés alá vetni.

- 6 Ld. pl. a Zágrábi Krónika, ill. a Váradi Krónika adatsorát: SRH I. 205–215; ill. jól leszűrhető a Budai-krónikacsalád XII. századra vonatkozó híradásából, ahol szintén a fent ismertetett minimumra szűkítették le az ismertetést: SRH I. 420–464. Többen ezekben a krónikarészletekben mára már elveszett királylajstromok nyomát látták. Györffy György szerint pl. a Budai krónika vonatkozó részeihez az „óbudai királylajstromot” használták fel (GYÖRFFY 1973, 339.), Hóman Bálint pedig Albericus világkrónikájának XII. századi magyar vonatkozású részeit a „somogyvári királyjegyzékből” származtatta (HÓMAN 1925, 9., 20–22.). Mályusz Elemér is feltételezett egy ilyen lajstromot, amelyet egy kancelláriáról szerzett uralkodói időszorral egészített volna ki Ákos mester, és toldotta hozzá a II. Géza halála utáni időszakhoz: MÁLYUSZ 1971, 111.
- 7 Krónikás hagyományunk ezen jellegzetességét Heckenast Gusztáv azzal magyarázta, hogy István fejedelemségét csak akkor lehetett jogszerűnek feltüntetni, ha Zolta ágán kívül nem esik szó Árpád más leszármazottairól. Mindezek igazolására a Pozsonyi Krónika azon sokat idézett részére hivatkozott, amely szerint István, miután személyesen végighallgatta a regösöket, egyházi irányítás alá rendelte őket. Heckenast szerint ezeken „politikailag súlyos tartalmú szövegeknek kellett lenni”, és így veszett ki a krónikás irodalomból Árpád többi leszármazottjának az ismerete. Ld.: HECKENAST 1970, 41–42. Itt nincs lehetőség, hogy részletesen kitérjünk ezen hely elemzésére, de a Pozsonyi Krónika említett szövege alapján (SRH II. 51., magyarul: KULCSÁR 2006, 36.) nem állapítható meg, hogy tényleg örökösödés-politikai oka volt-e mindennek. Az mindenestre feltűnő, hogy míg Konstantin 950 körül még Árpád négy (plusz egy) fiáról és azok utódairól is ír (MORAVCSIK 1988, 47, 49), addig István halála után egyedül a száműzött Vazul-fiak számítottak élő Árpád-háziaknak férfiágon, legalábbis az írott kútfők nem vesznek másokról tudomást. A három nagyobb fiú leszármazottai egyszerűen eltűntek a történelemből.
- 8 Életrajzuk rövid összefoglalását ld.: KRISTÓ-MAKK 1995, 17–31.
- 9 SRH I. 106–107. Zolta VII. Konstantin *De Administrando Imperio* c. művében is szerepel, mint Árpád legkisebb fia, Zaltas alakban. Ld.: MORAVCSIK 1988, 49.
- 10 Egészen pontosan a Knauz-Krónika és rokon kódexei „*dux Zolthan*” néven szerepeltetik őt (SRH II. 328.), erre alább még visszatérünk.
- 11 Kiadása: SRH I. 203–215. Magyar fordítása: KULCSÁR 2006, 37–41. Kristó Gyula a fejedelmek kérdésében szintén kulcsfontosságú szerepet tulajdonít a Zágrábi Krónikában ránk maradt írásos hagyománynak: KRISTÓ 2002a. 15., 17. A Zágrábi Krónikával majdnem azonos szöveget közöl a Váradi Krónika, helyi jellegű utalásokkal kiegészítve, (kiadása: uo., mint a Zágrábi Krónika) de mivel a szöveghagyománya valószínűleg az előbbire megy vissza, így ebben a kérdésben önálló forrásértéket nem képvisel, viszont fontos szerepe van a Zágrábi Krónika hiányos és olvashatatlan részeinek a rekonstruálásakor. Domanovszky Sándor egyébként tagadta, hogy a Zágrábi Krónika régebbi, mára elveszett hagyományt tükrözne: DOMANOVSZKY 1905, 539–544. A kérdésben Szentpétery Imre véleményét szokás mérvadónak tekinteni, aki szerint a Zágrábi Krónika egy tényleges régi forrásra megy vissza, a Váradi Krónika pedig a Zágrábi másolata: SZENTPÉTERY 1934
- 12 „*Huic in ducatu successit eius filius, qui nominabatur Arpad. Huic successit filius suus in ducatu, qui nominabatur Thoxon.*” SRH I. 206. A magyar szöveg Kulcsár Péter fordítása: KULCSÁR 2006, 38.
- 13 Középkori krónikás szöveghagyományunk nagy része egyetlen közös, az évszázadok során folyamatosan alakuló és formálódó körre vezethető vissza. Ennek a bővebb változa-

tát nevezzük XIV. századi krónikakompozíciónak (mely maga is egy bővebb-rövidebb szerkesztményre oszlik), illetve az ehhez kapcsolódó rövidebb változatokat kivonatos krónikáknak. A krónikakutatás 1994-ig történő fontosabb eredményeit és vitáit összefoglalja KRISTÓ 1994, 8–22.

- ¹⁴ A krónikakompozícióban (SRH I. 285.): „*Arpad genuit Zoltan, Zoltan genuit Toxun*”; illetve a kivonatos krónikáinkban: a Pozsonyi krónikában (SRH II. 31.), a Münchener krónikában (SRH II. 61.). Érdekes, hogy a királyaink leszármazását több helyen is pontosabban megőrző Zágrábi és Váradi Krónikákból teljesen hiányzik a neve.
- ¹⁵ „*Arpad genuit Zothan [!] dux Zolthan genuit Chopon [!], dux Chopon genuit Geijsam*.” SRH II. 328. Az iménti szöveg, mely Koppánynak nevezi Géza apját, a Párizsi kódexből származik, amelyet a kritikai kiadás vezérfonalul választott, a másik négy kódexben (így a csoportnak nevet adó Knauz-Krónikában is) Taksony szerepel. A dux megnevezést valamennyi változat hozza.
- ¹⁶ DOMANOVSKY 1905, 538–539., ill. lásd még Bartoniek Emma bevezetőjét a kritikai kiadásban: SRH II. 323–324., és Szovák Kornél utószavát a kritikai kiadás reprintjében: SRH II. 768–769.
- ¹⁷ GYÖRFFY 1977, 33–34. vö. KRISTÓ 2002c, 96–99.
- ¹⁸ Ezen elméletek összefoglalását, és Kristó saját következtetéseken alapuló rekonstrukcióját ld.: KRISTÓ 2002c
- ¹⁹ „*Erat tunc princeps quartus ab illo, qui ingressione Hungarorum in Pannoniam dux primus fuit nomine Geiza*” SRH II. 378. Hartviknál: SRH II. 403. A magyar szöveg Kisdí Klára fordítása: ÁKÍF 271.
- ²⁰ Laskai Osvát két 15. sz. végi sermójában is szerepel ez a kitétel Géza „sorszámáról”, egyértelműen a Hartvik-legendából való átvételként, ld. mindkét szöveget idézve: KERTESZ 2006, 464–465.
- ²¹ SRH II. 378.
- ²² „*Dux vero Thocsun genuit filium nomine Geysam, quintum duce Hungarie*.” SRH I. 116. A magyar szöveg Veszprémy László fordítása: MCS 49.
- ²³ Ld. HÓMAN 1925, 5–14., KRISTÓ 2002a, 16–17.
- ²⁴ „*Sanctus rex de Ungaria Stephanus primus christianus Ieche filius et a primo duce Almo septimus*” CFH I. 26.
- ²⁵ „*Almus... non enim potuit in Pannoniam introire*” SRH I. 287. A krónikakompozíció elválasztja Erdélyt Pannóniától, Álmost szerinte Erdélyben ölték meg, de a (szűkebb értelemben vett) Pannóniába már a fia vezette be a magyarokat. SRH I. 286–288. Ld. még SRH I. 290., hogy Árpád a Pannóniába való bevonuláskor megelőzte a többi kapitányt.
- ²⁶ Az Álmos *megöléséről* szóló tudósítást nem tekinthetjük biblikus párhuzamnak, mert ilyen rész nincs a Bibliában, viszont a megindoklását („*ugyanis nem mehetett be Pannóniába*”) igen: Deut. 34.4–5.
- ²⁷ Mindezt összefoglalja: VESZPRÉMY 1990
- ²⁸ Uo., 9–10, ugyanígy véli legújabbban: SZABADOS 2007, 1432–1433.
- ²⁹ „*Geisa Princeps quartus ab Arpad, qui Pannoniam intravit*” TOLDY 1862, 77. A magyar szöveg Kulcsár Péter fordítása: KULCSÁR 2006, 85. A magyar vonatkozású részek szerzője ismeretlen, Johannes de Utino a XIV. század második felében meghalt, és az ő művének 3. ill. 4. csoportjába sorolható kódexei tartalmaznak magyarországi bővítményeket is, amelyet 1459 és 1463 között állított össze valaki. Ld.: VIZKELETY, 1985. Mályusz Elemér szerint a szerző talán Drágyi Tamás: MÁLYUSZ 1967, 76–77. A krónikakivonat érdekessége, és korai források használatának a bizonyítéka, hogy Leventét, Andrást és Bélát helyesen Vazul és egy ágyas („*concupina*”) gyermekeinek tartja: TOLDY 1862, 78.
- ³⁰ HÓMAN 1925, 27.
- ³¹ SRH II. 328., ill. ld. fentebb
- ³² BARTONIEK Emma bevezetője a kritikai szövegkiadás előtt (a fenti különbséget külön

kiemelve a 370. oldalon): SRH II. 370–371. Ezek alapján úgy tűnik, hogy Zolta fejedelemsége a XIII. század elejétől kezdett el terjedni írott forrásainkban. Hogy a legendába (és a Knauz-Krónikacsoport ősforrásába) Anonymus hatására került-e át, nem állapítható meg.

- ³³ „*Post hec anno dominice incarnationis DCCCCVII. Dux Arpad migravit de hoc seculo, qui honorifice sepultus est supra caput unius parvi fluminis, qui descendit per alveum lapideum in civitatem Athile regis, ubi etiam post conversionem Hungarorum edificata est ecclesia, que vocatur Alba, sub honore beate Marie virginis.* SRH I. 106. A magyar szöveg Veszprémy László fordítása: MCS, 45.
- ³⁴ NÁDASDY-THALY 1860, 8.
- ³⁵ PAULER 1900, 163.; HÓMAN-SZEGFŰ 1935, 130.; JANKOVICH 1959, 87–88, 90; MAKKAY 2007, 71–98.; KISS 2000, 164.
- ³⁶ Györffy: ÁMTF IV. 587.; Kubinyi: KMTL 501.; BÓNIS 1967, 53. KRALOVÁNSZKY 1967b, 40. (31-es lábjegyzet). Dienes ezirányú próbálkozásáról ír: BÓNA 1996., 277., 279.
- ³⁷ ZOLNAY 1982, 92.; RÉVÉSZ 1994, 147.; BÓNA 2000, 42.; KRISTÓ-MAKK 1995, 20–21. Keszi Tamás egyenesen azt írja (némileg sarkítva): „Mint fentebb láthattuk, az Árpád megtelepedésével illetve temetésével kapcsolatos történeti hagyomány X. századi eredetével a történészek már régen leszámoltak.” KESZI 2001, 489.
- ³⁸ PRAY 1761, 342. Gárdonyi Albert szerint Scheier Xistus használta volna fel elsőként érdemben Anonymus ezen információját 1774-ben: GÁRDONYI 1937, 3. Anonymus művének kiadásáról, történeti köztudatba való bekerüléséről, és Pray munkásságáról: SZABADOS 2006, 174–179., 184–201.
- ³⁹ KATONA 1778, 266–268. Katona életéről és munkásságáról: SZABADOS 2006, 201–221.
- ⁴⁰ „*Victo taedio, minutam limitum recensionem ea potissimum de caussa transcripsi, ut, si quis ecclesiam Albam B. V. ubi dux Arpadus erat tumulatus, investigare velit, istinc se iuvare possit. Ego montes istic nominatos percursavi, metasque plures, istic recensitas, deprehendi; sed, quia certum non est, eadem nunc, quam tunc, viam Strigoniensem esse; certo definire non possum.*” KATONA 1790, 140–141. A „kicsiny határleírás” emlegetése nyilván ironia, mivel az oklevél a nyomtatott szövegben 14 oldalt tesz ki: uo.: 126–140.
- ⁴¹ BÁRTFAI SZABÓ 1935, 23. Érdyt egyébként a rendőrség állította le, mint illegális kincs-keresőt.
- ⁴² Ezen ásatás eredményeinek az összefoglalója: NÁDASDY-THALY 1860. Ebben természetesen még nem említik meg a rendőrségi affért, erre: SZENDREI 1908, 150.
- ⁴³ Ezen viták és ásatások legfontosabb állomásait összefoglalja SZENDREI 1908, 149–153.; ill. BÁRTFAI SZABÓ 1935, 21–30.
- ⁴⁴ HAVAS 1882, LI.
- ⁴⁵ Az 1907. évi XXVIII. tc. 1.§ c pontja: MT 1908, 395.
- ⁴⁶ A Történetírás c. folyóirat 1937. évi száma közli (664. old.) hogy Domanovszky Sándor és Hetényi Árpád „nagyszabású munkálatba fogtak” Árpád sírjának a felkutatására, és hogy a további fejleményekről beszámolnak. A lap 1939-ig létezett, ezalatt nem említették többet az Árpád-sírt. Ezzel szinte párhuzamosan Sashegyi Sándor a pilisi Holdvilágárokban szerette volna megtalálni a nyughelyet. Az 1941 őszi lezajlott ásatásának nem sok tudományos visszhangja volt, annál inkább foglalkozott vele a korabeli sajtó, sőt, a Magyar Távirati Iroda egyenesen azt a hírt röpitette világgá, hogy már meg is találták Árpád sírját. Emiatt néhány külföldi sajtóorgánium is cikkezett erről. Sashegyi talált ugyan egy sírt, amelyet a Nemzeti Múzeumból kiküldött Gallus Sándor tárt fel, ám ez még szerinte sem lehetett Árpád sírja. A leletet a II. világháború után elveszték, sőt, minden olyan állítólagos lelet, és azok fényképei is elveszttek, amelyre Sashegyi – állítása szerint – rábukkant. Sashegyi

- elméletéről és 1941-es ásatásáról: SASHEGYI 1998, 31–69.
- 47 Györrfy György szerint a mai Bécsi út és Vörösvári út találkozási közelében állott a templom, ahol egy római vízvezető csatorna maradványait is megtalálták, amiben az Árpád-forrás folyt, ld.: GYÖRFFY 1973, 264–265. Ld. még: ZOLNAY 1982, 90, 192., néhány „alternatív” elméletet is említve.
- 48 „... *vetustatis opinione celebris, prima enim ante omnes alias in ipso conversionis exortu fundata traditur*” Az oklevél Fehéregyházára vonatkozó részeinek a kiadása: BÁRTFAI SZABÓ 1935, 110–111.
- 49 Bártfai Szabó László egy másik művében úgy gondolta, hogy Mátyás fentebb idézett, IV. Sixtus pápához írt levelében említett kiemelkedő szerep valójában a pogány Árpád sírhelyének szólt, csak Mátyás nem akarta ezt külön kihangsúlyozni a pápának (BÁRTFAI SZABÓ 1936, 5.) Hasonlóképpen vélekedett erről Havas Sándor (HAVAS 1882, LXXIII.) és Jankovich Miklós is (JANKOVICH 1959, 88.) – ám mindez – a véleményünk szerint – egyáltalán nem bizonyítható.
- 50 „*ad quam prelati et barones singularem gerunt devotionis affectum*” idézi: GÁRDONYI 1937, 17.
- 51 „... *in extrema parte urbis sub monte dive genitricis Marie templum statuit, quo devotissime tinitimi undique tempestate nostra populi supplicatum confluent et albe Marie sacellum primum Christianis in Hungaria numinibus dicatum appellant idque lapis adhuc indicat excisus.*” RUD I. 193. A magyar szöveg Kulcsár Péter fordítása: MTT 201.
- 52 Francesco Guistiani velencei követ 1464-ben érkezett Magyarországra, ahol több ókori feliratot is lemásolt. Fehéregyháza kapcsán megjegyzi, hogy a helyet Nagy Károly alapításának tartják. Ld.: RITOÓKNÉ 1994, 318., ill.: MAKKAY 2007, 78–79. Makkay János egyébként valós értesülésnek gondolja, és más úton is bizonyítani igyekszik, hogy Fehéregyházát Nagy Károly építtette volna, azon magyar nyelvű „avarok” számára, akiket meghódított: MAKKAY 2007, 77–91.
- 53 GYÖNGYÖSI, 158.
- 54 RÉVÉSZ 1999, 153. Mesterházy Károly egyébként azt vetette fel, hogy bizonyítsa be Révész azt, hogy az írásos hagyomány téved a fejedelmi szálláshely kapcsán: MESTERHÁZY 1993, 300.
- 55 BENKŐ 1998, 11–27. Benkő itt a gesztában felbukkanó valamennyi hely- és személynevet számba vette és kiemezte.
- 56 BENKŐ 1998, 13–14.
- 57 SRH I. 51–52.
- 58 SRH I. 47–50., 59–60., 70., 99–106. Vö.: BENKŐ 1998, 18.
- 59 Ld. pl. HECKENAST 1970, 35. A tévedésből ide lokalizált „Árpád völgyéről”: HAVAS 1882, LXXIII.
- 60 „... *quoddam rivulum fluviale vulgo Krumbeltferdeye vocatum de Alba ecclesia...*” (1389): BÁRTFAI SZABÓ 1935, 91–92. Ld. még: „*molendinium nostrum prope Albam ecclesiam eiusdem Beate Marie Virginis in rivulo calide aque situm*” (1421): CD X/6, 416. „*molendinio in calidis aquis superioribus Budensibus*” (1453): NÁDASDY-THALY 1860, 9–10. A forrásvíz biztosan beazonosítható Árpád-kori említéséről nincs tudomásunk, a környékét Bana (Bánya) néven emlegették, aminek hasonló jelentése van (ÁMTF IV. 634.). Hasonló szavakkal számtalanszor körbeírják Felhévíz nevét (pl. Anonymus is: „*Aguas Calidas Superiores*” – SRH I. 94., ld. még: ÁMTF IV. 634–637.), de ez a tágabb értelemben vett Felhévíz helynévre vonatkozik, nem konkrétan arra a forrásra, amely Fehéregyháza mellett található. Az Árpád-forrás nevééről ld. még: SZENDREI 1908, 151.; ZOLNAY 1982, 90., 164. A „Krimhildfürdője” elnevezés egyébként egy érdekes példája annak, hogy a német eredetű Nibelung-ének ismerete miként hatott vissza még a magyar helynévadásra is „Etzilburg” kapcsán.

- ⁶¹ SRH I. 40., 53., 59–62., 75., 81., 94.
- ⁶² Ez szinte biztos, hiszen semmilyen más írásbeli forrásban nem található meg ez az információ – a történetírásunk nem is tudott róla Anonymus kéziratának publikálásáig. Hogy az adat az ősgesztában benne lett volna (MAKKAY 2007, 80.), nem valószínű, mivel pont Anonymusról nem lehet bizonyítani, hogy használta volna az ősgesztát (bármit is takarjon ez a fogalom), ellentétben krónikás irodalmunkkal, amelybe elvileg hosszabb-rövidebb szakaszokban bele is van építve.
- ⁶³ Györffy György szerint egyébként Óbuda prépostjai királyi nótáriusként is működtek (ÁMTF IV. 679.). Ha a Névtelen Jegyző óbudai prépostsága nem is bizonyítható, de a környékre vonatkozó helyismerete mindenképpen feltűnő. Bárhonnan is származik ez, Anonymusnak alkalma nyílt a környék hagyományait megismerni.
- ⁶⁴ ZOLNAY 1982, 192–194, ill. térképre vetítve: 186. Érdekesképpen megemlíthetjük, hogy a másik két környékbeli filiája a VII. Konstantin által első két helyen említett magyar törzs nevét viselő falu, a Nyék és a Megyer volt (MORAVCSIK 1988, 46.), bár az kérdéses, hogy ebből le lehetne-e bármilyen következtetést is vonni.
- ⁶⁵ MCS, 45. A XV. század végi híradásokból jól kiviláglik, hogy egy hagyomány évszázadokon át is fenn tud maradni, nem feltétlenül kell néhány generációval későbbi lejegyzések kapcsán torz információkra gyanakodni.
- ⁶⁶ GYÖRFFY 1973, 264.
- ⁶⁷ SZENDREI 1908, 159.
- ⁶⁸ Ezt a némileg pesszimista szemléletet indokolhatja az, hogy a tágabb értelemben vett területet azóta teljesen beépítették. Erről már Szendrei János is panaszkodott 1908-ban, hogy a Bécsi út környékén (ahová a mai kutatás is Fehéregyházát sejtí) egy temetőt nyitottak a XIX. század végén, amit felparcelláltak és kibővítettek, és ha volt is ott sír, akkor a régi csontokat a munkások egyszerűen szétszórták (SZENDREI 1908, 157.). Legutóbb egy nagyáruház épült fel a közelben, amelyet nem előzött meg szabályos módon régészeti feltárás, és ahol a régészek utólagos vizsgálata megállapította, hogy római és középkori emlékek semmisültek meg (MAKKAY 2007, 93–95.).
- ⁶⁹ „*Leuente vero in eiusdem diebus mortuus est, qui si diutius vixisset et regni potestatem obtinisset, sine dubio totam Hungariam paganisima ydolatria corrumpisset. Et quia ipse Leuente catholice non vixit, ideo circa villam Toxun ultra Danubium est sepultus, ubi iacere dicitur Toxun avus suus more paganismo.*” SRH I. 344. A magyar szöveg Bollók János fordítása: KK 58.
- ⁷⁰ HÓMAN 1925, 85–87., 95–97.; HORVÁTH 1954, 311–313.; GERICS 1961, 82.; KRISTÓ 1994, 120., ill. KRISTÓ 2002b, 33–34. Hóman Szent László korára helyezte az ősgesztát, Horváth I. András idejére, Gerics Salamon korára, Kristó pedig Könyves Kálmán-korabelinek tartotta.
- ⁷¹ KRISTÓ 1995, 259–260. Kezdetben egyébként Kristó sem zárta még ki, hogy a falunév és Taksony temetkezési helye között valódi összefüggés is lehet, ld. pl.: KRISTÓ 1972, 1082.; KRISTÓ 1976, 19–20., 34–35.; KRISTÓ 1994, 120.
- ⁷² Vazul fiak száműzetéséről és visszatéréről ld. pl. KK 46., 52–53.
- ⁷³ Még Szent László és Kálmán törvényei is rendelkeznek a pogány szokások ellen. Ráadásul Kálmán törvénye, némileg súlyosbította is Szent László intézkedését: ÍFMT 154., 220.
- ⁷⁴ KRISTÓ 1976, 35. A XVI. század utáni két helynév Kristó szerint inkább az ekkor megjelenő Taksony-családhoz köthető. Ld. még: RÁSONYI NAGY 1927, 275. A Pest megyei település ma is a Taksony nevet viseli, a volt Pozsony megyei falu 1948-tól Matuškovo, a szlovák himnusz szövegírójának, Janko Matuškának a nevéből, a történelmi Heves megyei pedig ma Jász-Nagykun-Szolnok megyében van, és Pusztataskony néven Tiszabura része. Ld.: FNESZ II. 384., 609.
- ⁷⁵ Hogy Taksony a Pest megyei faluba temetkezett, minden különösebb indoklás nélkül közli RÁSONYI NAGY 1927, 276.; HECKENAST 1970, 45.; KRISTÓ 1976, 35. és KRISTÓ

2002b, 33–34; ÁMTF IV. 558–559.; MAKK 2004, 125. A Pozsony megyei hagyományra lásd: VENDE 1895, 119.

- 76 KUMOROVITZ 1971, 44–53. Érdekes, hogy Esztergom városa egyszer sem bukkan fel a forrásokban „medium regni” hivatkozás alatt, de történeiszek általában bele szokták érteni, maga Kumorovitz sem zárta ki: uo, 52–53.
- 77 DHA I. 215. (1075): „*Ultra Danubium dedi XX vineas cum vinitoribus et terram ad XV aratra*”; DHA I. 379. (+1109/1295 k.): „*dedit villam Zamtor ultra Danubium*”; ÁÚO I. 85. (1197): „...*ut universas possessiones, quas Ecclesia Beati Martini de Orod habet ultra silvas, et ultra Danubium*”; ÁÚO VI. 487. (1230): „*terram... quam habebant ultra Danubium in villa Thata iuxta Gron*”; ÁÚO VII. 29. (1237): „*contulimus eidem Ecclesie ultra Danubium possessionem, que vocatur Peturwarad*”; ÁÚO II. 126. (1241): „*Regnum nostrum totum ultra Danubium... occuparunt*”; CD IV/1. 328. (1244): „*Item minor Pesth, ultra Danubium sita*”; CD IV/2. 221. (1254): „*in confinio Cumanorum ultra Danubium, et Bulgarorum*”; CD IV/2. 434. (1257): „*omnes de Musla, de Comitatu Strigoniensi ultra Danubium*”; ÁÚO XI. 459. (1259): „*Dedimus siquidem terras Uzlar et Sul vocatas ultra Danubium prope villam Veteris Pest existentes*”; CD IV/3. 40. (1261): „*item villa Mour ultra Danubium in Diaecesi Wesprimiensi*”; ÁÚO II. 15. (é.n. [1234–70]): „*et ultra Danubium ad quinque aratra cum pluribus metis circumdatam et est conterminalis cum hijs villis: Gunu, Hucche, Guud, – –, Urucang*”; CD V/1. 148. (1271): „*Contulimus et eisdem terram Castris Iauriensis, Malomsok vocatam, ultra Danubium usque Zámoly existentem*”; CD VI/1. 297. (1294): „*praeinomiatam villam Bulchu ultra Danubium circa meatum eiusdem fluminis prope Strigonium*”. A vizsgálat csak a már kiadott, magyarországi oklevelekre terjedt ki 1301-ig bezárólag. A kiadott anyag nem fedi le az Árpád-kori oklevelek teljes hányadát, de megközelíti azt. Abban az esetben, amikor a szókapcsolattal nem egy helyszínt lokalizáltak, hanem azt jelezték, hogy egy határjel áthalad a Dunán, és a „Dunán túl” folytatódik tovább, az nem került bele a vizsgálati anyagba, pl.: ÁÚO VII. 283. (1249); ÁÚO VIII. 17. (1261)
- 78 Pl. ÁÚO IV. 24. (1273); ÁÚO VIII. 288. (1270); ÁÚO IX 13. (1273); ÁÚO IX 58. (1274). A következő formulával utalnak vissza az ifjabb király területére: „*Stephanus rex... tunc gerens gubernaculum terre Transdanubialis*” Az idézett rész az utolsó, 1274-es oklevélből való, de a többi is szinte ugyanezt a formulát hozza.
- 79 ÁÚO I. 85. (1197). Az oklevél, amelyben „Erdőn túli” és „Dunán túli” területeket sorolnak fel, csak csonka átiratként maradt ránk, és az átiró csak az erdélyi falvakat és birtokokat sorolja fel részletesen.
- 80 ÁÚO II. 126. (1241): IV. Béla levele Konrád német királyhoz, melyben leírja, hogy a tatárok az ország „Dunán túli” részeit foglalták el, a Dunától keletre eső területre utalva. CD IV/2 221. (1254): IV. Béla a kunok és bolgárok határvidékeit jelöli meg így („*in confinio Cumanorum ultra Danubium, et Bulgarorum*”), nyilván az Al-Dunától délre eső vidékre célozva.
- 81 DHA I. 215.: „*Ultra Danubium dedi XX vineas cum vinitoribus et terram ad XV aratra*” Györffy György egyébként a Pilis megyei Óbuda melletti Örs faluval azonosította a kérdéses területet egy 1209. évi összeírás alapján (ÁMTF IV. 688.), bár korábban az összeírásban található Örs települést Zala megyébe helyezte (ÁMTF I. 443, vö: ÍFMT 57). Ha az azonosítás helyes, akkor a helyszínt a garamszentbenedeki monostor területéről szemlélték, ami így a „Dunán túlra” esett.
- 82 Ez utóbbi a bélakúti monostor alapítólevele, amelyben IV. Béla Pétervárad területén alapít monostort, amely a „Dunán túl” fekszik (ÁÚO VII. 29.). A mai Pétervárad közvetlenül a Duna jobb partján található, de alapos a gyanú, hogy a monostor eredetileg a bal partron állt: TAKÁCS 1989, 17–18.
- 83 ÁMTF II. 396. A „Dunán túl” elnevezésről ld. még: ÁMTF II. 321.; ill. KRISTÓ 2003, 34–35.

- ⁸⁴ Ez egyébként Kristónak is feltűnt, ugyanezen logika alapján: KRISTÓ 2002b 34.
- ⁸⁵ Szántó közvetlenül a bal parton (ÁMTF II. 438); Tata kb. 7 km-re a folyó bal partjától (ÁMTF II. 314); Pétervárad közvetlenül a parton (hogyan melyik oldalon, itt lényegtelen, ÁMTF I. 230.); Kispeszt közvetlenül a parton, a budai oldalon (ÁMTF IV. 572.); Muzsla kb. 3 km-re a folyótól, bal parton (ÁMTF II. 301.); egy Gönyű és Gyúd által határolt föld a jobb part közelében (ÁMTF II. 587., 600–601. – egyébként lehet, hogy ez az oklevél hamis); Malomsok közvetlenül a bal parton (ÁMTF II. 607); Búcs kb. 5 km-rel a folyó bal partjától (ÁMTF II. 229).
- ⁸⁶ Mór: ÁMTF II. 396; Oszlár és Súly: ÁMTF IV. 535, 556.
- ⁸⁷ A tatárok által 1241-ig elpusztított terület a Duna északi és keleti részén feküdt, a kunok és bolgárok határai az Al-Dunától délre találhatóak, míg István ifjabb király szintén az ország keleti felét kapta, amelyet a folyó határolt.
- ⁸⁸ „*possessio Taxum... iuxta fluvium Tyzie, in... comitatu de Heueswywar.*” (1335) Ld. még ugyanerre a településre: „*possessio... Taxwn in comitatu de Heveswyuar circa fluvium Merub*” (1319); „*possessio Taxum, iuxta lacum Myrubtu in comitatu Heueswywar*” (1339): ÁMTF III. 141.
- ⁸⁹ KRISTÓ 1976, 35.
- ⁹⁰ Taksony falu királyi magánbirtoki voltára ld.: ÁMTF IV. 558–559. A falu csak a XIII. századi okleveles anyagban tűnik fel először, de a királyi birtokszervezet lényegében már a XI. század folyamán kialakult. A királyi birtokon élők propriusi jogállásának mibenlétére: BOLLA 1998, 144–186., különösen 150–151.
- ⁹¹ CD II. 112.
- ⁹² KRISTÓ 1999, 128–132.
- ⁹³ VENDE 1895, 119.
- ⁹⁴ MAKK 2004, 125. Heckenast Gusztáv szerint ugyan a Pest megyei Taksonyba temették, de nem ott volt a fejedelmi központja, mivel azok egy fennálló várra támaszkodtak, ő Pestet valószínűsíti: HECKENAST 1970, 45.
- ⁹⁵ Teljes címe: *Historiae Polonicae libri XII*. Általunk használt kiadása: DLUGOSS
- ⁹⁶ Dlugoss életének rövid összefoglalását és művének keletkezési körülményeit ld.: BOTTLÓ 1932, 3–6.
- ⁹⁷ A koronázás háttéréről és Dlugoss szertartásának rövid összefoglalójáról ld.: BARTONIEK 1939, 39–41; FÜGEDI 1984, 263–264.
- ⁹⁸ „*In hunc modum coronatione perfecta Wladislaus Rex novus Ungariae, iuxta ritum gentis illius, in omnibus regalibus apparatusibus, ad Ecclesiam SS. Petri et Pauli in foro sitam, in qua sepultus fuisse Gieza pater B. Stephani cum Adleida uxore sua et Ducis Poloniae Miecislai filia, matre B. Stephani memoratur, processit*” DLUGOSS 742–743. (a leírás a XII. könyvben található. A kiadásban a IX. könyv után újakezdődik a hasábszámolás 1-től, a fent leírt hivatkozás tehát a már az újakezdett számozásra vonatkozik). A templomcímet egyedül Dlugoss nevezi Szent Péter és Pálnak, a többi forrás csak Szent Péterként hivatkozik rá, ld.: SIKLÓSI 1990, 13.
- ⁹⁹ Adelheid, mint Géza felesége: DLUGOSS 98–100. (A II. könyvben, 968 és 969-es év alatt.)
- ¹⁰⁰ Géza fejedelemről haláláról: KATONA 1778, 682–684. Itt még nem ír a temetkezésről, Dlugoss csak a későbbi korok kapcsán vette kézbe, az 1440-es koronázásnál idézi a teljes vonatkozó szöveget: KATONA é.n., 85–91., a Gézáról szóló rész a 89–90. oldalakon található. Ám ekkor már nem említette Gézát.
- ¹⁰¹ ENDLICHER 1846, 69. (85-ös lbj.). Kottannerné szövegében említésre került a „*Peterskirchen*” (uo., 39.), ennek magyarázatául írta Endlicher azt, hogy itt a székesfehérvári Szent Péter és Pál templomról van szó, ahol Géza hercegnek, Szent István apjának a sírja található. A mindkét szentre való hivatkozás jól mutatja, hogy Endlicher forrása maga Dlugoss volt, bár ezt ő külön nem jelezte.

- ¹⁰² Pedig Pauler már 1900-ban, szintén egy lábjegyzetben írta, hogy az eredeti forrás Dlugoss (PAULER 1900, 195.). A Kottanner-émlékiratra hivatkozik Géza kapcsán pl. LAUSCHMANN 1993, 21. (a mű 1908–1912 között íródott!), FITZ 1956, 4, 21. Marczalli Henrik pedig azt írja Gézáról, hogy „nyugvó helyét soha sem említették azok, kik Magyarország keresztény uralkodóinak nekropolisait sorban megjelölték.” (MARCZALLI 1895, 233.) Annyiban igaza van Marczallinak, hogy tényleg nem azok írtak Géza nyughelyéről, akik a többi magyar király temetkezési helyéről hírt adtak (ld. itt is, az első részben), mindenesetre nem derül ki, hogy az Árpád és Taksony sírjáról is író Marczalli ismerte-e a Gézára vonatkozó hagyományt, vagy sem. Szintén nem említi Géza temetkezési helyét Szabó Károly és Wertner Mór, holott Árpád és Taksony kapcsán leírták a fennmaradt hagyományt, és Wertner ahol tudta, megjelölte királyaink nyughelyét is (SZABÓ 1869, 136–137, 335–336, 399–400; WERTNER 1892, 19, 21, 24–25).
- ¹⁰³ FITZ 1955, 65–68; KRALOVÁNSZKY 1968, 90–91.
- ¹⁰⁴ KRALOVÁNSZKY 1967a, 15; GYÖRFFY 1967, 21–22; FÜGEDI 1967, 29–30; KRALOVÁNSZKY 1967b, 40–43; BÓNIS 1967, 53; VAJAY 1967, 100–101. old. közé beragasztott melléklet; HORVÁTH 1967, 110.
- ¹⁰⁵ Ld. pl. a Székesfehérvárott megrendezett múzeumi kiállítást: HATHÁZI 1997, 7, 31, 37, 54; és még KRALOVÁNSZKY 1996, 15. A város egyébként szívesen ápolja ezt a helyi hagyományt, hogy a város alapítójaként is tisztelt Géza a falaikon belül nyugszik, és erről több helyütt is megemlékeztek szoborállítással.
- ¹⁰⁶ FÜGEDI 1967, 29.
- ¹⁰⁷ „[IV. Bélát megkoronázták]... in cathedrali ecclesia Beati Petri Albe, quam ipse consecrari fecit” SRH I. 467.
- ¹⁰⁸ KRALOVÁNSZKY 1967b, 41–43.
- ¹⁰⁹ KRALOVÁNSZKY 1984
- ¹¹⁰ GYÖRFFY 1967, 22.
- ¹¹¹ SIKLÓSI 1990, 13., KMTL 626.
- ¹¹² A szöveg kérdéses részlete: „Gothardo Albensi preposito... ecclesiam vestram... sub Beati Petri et nostra protectione suscipimus.” Tehát: „Gothardus fehérvári prépostnak [szól a levél]... a ti egyházatokat... Szent Péter és a mi pártfogásunk alá helyezzük.” Idézi és a kérdést röviden összefoglalja: ÁMTF II. 366, és 377.
- ¹¹³ Siklósi Gyula gyűjtötte össze a templom közép- és kora-újkori említéseit, amelyekből nem derül ki, hogy a koronázási szertartást leszámítva bármi miatt kiemelkedő hely lett volna. SIKLÓSI 1990, 13–14.
- ¹¹⁴ Dlugoss mellett Callimachus is leírta I. Ulászló koronázását, benne a Szent Péter egyházzal (ismerteti FÜGEDI 1984, 263.), Kottannerné Wolfram Ilona a már szintén idézett emlékirataiban V. Lászlóról szól, és a templomról, Bonfini II. Ulászló koronázásakor úgyszintén kitér erre a helyre (MTT 932.), végül I. Ferdinánd koronázási röplapja is szól a Szent Péter egyházzal (ismerteti FÜGEDI 1984, 258.). Vannak egyéb koronázási leírások is (pl. Szerémi György Szapolyai János koronázásáról, illetve Ludovicus Tubero is összefoglalja a szertartásrendet, kissé zavarosan) ahol nem említik külön a Szent Péter templomot.
- ¹¹⁵ A levelet kiadta: KUJÁNI 1908, 258–261.
- ¹¹⁶ „... via panno rubro strata, de consuetudine ad templum Divi Petri, quod non longe distat, ducitur, patre et sorore subsequente. Ubi in quadam sede vetusta, quam Sancti Stephani fuisse referunt, collocatur.” KUJÁNI 1908, 260.
- ¹¹⁷ „... qui tandem coronatus in solium auratum, quod ad latus patris dextrum erat, locatur.” KUJÁNI 1908, 260.
- ¹¹⁸ A király „ad divi Petri basilicam contendit ibique in parato solio residet” RUD IV. 200.; MTT 932.
- ¹¹⁹ Kiadása: SRH II. 605–609.

- 120 Mindezt persze rímekbe szedve: „*Reges usque hodie / quando coronatur / in prefati Stephani / solio locantur. // Suis armis inclitis / illi decoratur, / qui per regni presules / in reges consecrantur.*” SRH II. 607.
- 121 SRH II. 602–603.
- 122 A következő Árpád-házi királyokról van adatunk, hogy Fehérvárott koronázták volna meg őket: I. András (említi: Kézai, a krónikakompozíció, Gellért nagyobbik legendája, Lengyel-magyar Krónika zavarosan); I. Béla (krónika, Lengyel-magyar Krónika); Salamon (krónika); I. László (Lengyel-magyar Krónika); IV. Béla (krónika, Rogerius, Dlugoss); V. István (oklevelek); IV. László (oklevelek); III. András (Stájer Rímes Krónika, Boldog Erzsébet élete, és több oklevél). Ezen kívül III. Henrik császár Pétert itt helyeztette vissza az uralomba (krónika, Altaichi Evkönyv). Az adatgyűjtés forrásául Györffy történeti földrajzának Székesfehérvárra vonatkozó része szolgált, ahol felsorolja az oda vonatkozó forrásokat, ugyanott megtalálható a pontos hivatkozás is: ÁMTF II. 363–372. Egyes munkák II. Béla kapcsán is említik a fehérvári koronázást, erre vonatkozólag itt nincs forrás.
- 123 CFH I. 98; SRH I. 333.
- 124 László: „*cum post obitum Karissimi Patris nostri Domini Stephani regis, felicis recordacionis, in gubernatione regiminis et Regni solium successimus, iure et ordine geniture, et in loco nostro Cathedrali Albe, videlicet in Ecclesia Beate Marie Virginis gloriose, et more solemniter fuisset coronati*” CD VII/2 55. András: „*cum... apud Albam in loco nostro cathedrali... fuisset coronati*” ÁMTF II. 372. (Bár a krónika a Szent Péter-templomot is katedrálisnak nevezte! SRH I. 467.)
- 125 FÜGEDI 1984, 270.
- 126 Ezen trónszék középkori említéseit összegyűjtötte Deér József: DEÉR 2005, 168, 177. Egy IV. Béla korára hamisított Anjou-kori oklevél említi, hogy a bazilika az a hely, „*ubi solium regni et corona conservatur; et ubi reges Hungariae sacro consecrationis munere perunguntur, ubi nostrorum etiam antecessorum sacra corpora requiescunt*” („*ahol az ország trónját és koronáját őrzik, ahol Magyarország királyait a felkenéssel a királyavatás szent adományában részesítik, ahol elődeink szent teste is nyugosznak*”) CD IV/2 231.
- 127 DEÉR 2005, 177.
- 128 FÜGEDI 1984, 268.
- 129 Mint ahogyan elfogadja ezt FÜGEDI 1984, 271. Ő szerinte „valószínűleg 1235-ben már gyakorlat volt, talán ezért kellett Bélának a régi templom helyére újat építenie [?]”
- 130 Kralovánszky Alán úgy gondolta, hogy Béla politikai példaképének tekintette Géza fejdelmet, „hiszen a központi hatalomért ugyanolyan erős harcot kellett vívniuk mindkettőjüknek, feleségeik is bizánci keresztények voltak, és első gyermeküket ugyancsak Istvánnak keresztelték.” KRALOVÁNSZKY 1984, 123, 136. Az elterjedt értelmezés szerint IV. Béla inkább nagyapját, III. Bélát tekinthette példaképének, legalábbis a korabeli állapotok visszaállítására törekedett. Mindezt a politikai példaképet azzal szokták III. Béla személyéhez kötni, hogy az unoka néhány oklevelében „nagy” jelzővel látta el őst (bár Pauler a „*Bela rex magnus*” kifejezést „őreg Béla királyként” értelmezte, a Magna Hungaria mintájára, amit a magyar „nagyapa” szó is tükröz, ld.: PAULER 1899 II. 87, 590.) A gyermekek névadása pedig magára a példaképre szokott irányulni, és nem azok gyermekeire, ez alapján Béla első fiát Gézának és nem Istvánnak kellett volna nevezni – ez sokkal inkább egy Szent Istvánra irányuló kötődést árul el (ahogyan a második fia III. Béláról nyerhette nevét).
- 131 Elfogadta – azzal a kikötéssel, hogy Gézának két felesége volt – VAJAY 1967, közölve a korábbi irodalmat is. Elutasítóan ír róla: GRZESIK 1995, szintén további irodalommal. A magyar történészek többsége ez utóbbi állásponttal ért egyet.
- 132 Itt most nem kívánunk belemenni az Anonymus-datálás irodalmába. A ma leginkább elfogadott nézet a III. Béla utáni időket vallja, de a közelmúltban többen is megpróbálták a IV. Béla halálát követő korra elhelyezni a művet. A kérdés újabb irodalmának összefoglalását ld.: THOROCZKAY 1994.